

Förbud mot köp av sexuell tjänst i Sverige

- en kunskapsöversikt som belyser avsedda effekter och diskuterar i vilken utsträckning förbudet inneburit oavsedda konsekvenser

Charlotta Holmström

Innehållsförteckning

Förbud mot köp av sexuell tjänst i Sverige	1
- avsedda effekter och oavsedda konsekvenser	1
Inledning	3
<i>Syfte och metod</i>	3
<i>Disposition</i>	5
Förklaringsmodeller med fokus på prostitution och olika interventionsmodeller	6
<i>Akademiska positioneringar idag</i>	7
<i>Olika former av prostitutionspolitiska interventionsmodeller</i>	8
<i>Exemplet Sverige – partiell kriminalisering, en nyabolitionistisk ansats</i>	9
Avsedda effekter och oavsedda konsekvenser av förbudet mot köp av sexuell tjänst	12
<i>Avsedda effekter</i>	13
Minskad omfattning?	13
Normativ förändring - i riktning mot en ökad jämställdhet eller mot ett ökat stöd för kriminalisering?	17
Minskad förekomst av människohandel	20
<i>Oavsedda konsekvenser</i>	23
"Spacial switching" – en konsekvens av kriminalisering av sexköp?	24
Socialt stigma, diskriminering och möten med myndigheter	28
Konsekvenser av en specifik förståelse för prostitution – hög tröskel för att få hjälp och stöd	33
Diskussion	37
Referenser	40

Inledning

Hur samhället ska förhålla sig till prostitution har under de senaste decennierna kommit att bli en omdebatterad fråga. Sverige har utmärkt sig som ett land med särskilt stort engagemang i frågan, och införde år 1999 som första nation i världen ett ensidigt förbud mot köp av sexuell tjänst. Allt sedan lagen instiftades har uppmärksamheten kring frågan varit stor bland politiska aktörer, men också i den mediala debatten och bland allmänheten. Förbudet har också väckt stort intresse internationellt, inte minst genom att andra länders prostitutionspolitiska modeller har relaterats till den svenska modellen (se exempelvis Harrington 2012). Inom akademien har prostitutionsfrågorna kommit att utvecklas och fördjupas under de senaste åren, och frågorna kring om, och hur prostitution ska regleras juridiskt utgör idag ett omfattande forskningsfält.

Syftet med att införa ett förbud mot köp av sexuell tjänst var att minska prostitutionens omfattning och åstadkomma en normativ förändring gällande attityder till sexköp. Därtill var ambitionen att förbudet skulle leda till minskad förekomst av människohandel för sexuella ändamål i Sverige (Regeringens proposition 1997/98:55:104-105). Att uppmärksamheten riktades mot dem som köper sex innebar en perspektivförskjutning på det prostitutionspolitiska fältet, vilket skapade en rad förväntningar på förändringar gällande såväl attityder till frågan som gällande omfattningen av prostitutionen i Sverige. Perspektivförskjutningen medförde emellertid också kritik och farhågor uttrycktes om att förbudet skulle kunna innebära oavsedda konsekvenser för personer som säljer sex. Mot bakgrund av dessa förhoppningar och farhågor har det publicerats ett stort antal rapporter och vetenskapliga studier som utifrån olika perspektiv har försökt belysa hur förbudet fungerar och vilka effekter och konsekvenser det har fått.

Syfte och metod

Föreliggande rapport baseras på ett uppdrag från RFSU som har syftat till att presentera en sammanställning av litteratur som behandlar förbudet mot köp av sexuell tjänst. Rapporten ska mot denna bakgrund förstås som en kunskapsöversikt som avser att skildra resultat från studier som belyser lagens effekter. Inledningsvis syftade därför sökandet efter litteratur inom området till att skapa kunskap om i vilken utsträckning förbudet mot köp av sexuell tjänst har haft den effekt som avsågs vid instiftandet av lagen för att besvara frågor som; Vilka effekter har förbudet haft? Har antalet sexsäljare och sexköpare minskat? Har förbudet mot köp av sexuell tjänst inneburit en attitydförändring? På vilket sätt har förekomsten av människohandel för sexuella ändamål påverkats? I genomgången av litteraturen på detta tema visar sig emellertid antalet empiriska studier som specifikt fokuserar på avsedda effekter av förbudet vara begränsat. Utöver de fåtal effektstudier som har påträffats, har därför även studier som med en något bredare ansats undersöker, belyser och diskuterar kriminalisering av köp av sexuell tjänst i svensk kontext inkluderats i kunskapsöversikten. Andra närliggande och relevanta teman som berör förbudet mot köp av sexuell tjänst i akademisk litteratur är framförallt *prostitutionspolitik* som diskuterar och analyserar centrala och bärande idéer bakom förbudet, och dessa idéers betydelse för berörda fält såsom social välfärd,

jämställdhet och migration, och även *förutsättningar för implementering* av förbudet mot köp av sexuell tjänst, och *eventuella konsekvenser av en sådan implementering*.

Mot denna bakgrund syftar föreliggande kunskapsöversikt till att belysa förbudet mot köp av sexuell tjänst med fokus på dess direkta effekter och dess oavsedda konsekvenser. I genomgången av litteraturen sökes svar på frågor som: Vad visar studierna i fråga om avsedda effekter av förbudet? I vilken utsträckning diskuteras oavsedda konsekvenser? Vilka empiriska belägg presenteras för såväl avsedda effekter som oavsedda konsekvenser? Hur kan studiernas resultat tolkas? Genom att också integrera litteratur som behandlar *prostitutionspolitik* och dess *implementering* har ambitionen varit att kontextualisera förbudet mot köp av sexuell tjänst, och även försöka diskutera frågor kring hur tillkomsten av förbudet kan tolkas i relation till en mer övergripande politisk utveckling inom insatsområden som social välfärd, jämställdhet och migration.

Studien har genomförts genom att systematiskt söka efter vetenskapliga artiklar och rapporter som behandlar frågan om effekter av förbud mot sexköp i Sverige. Vetenskapliga studier har sökts i såväl svenska som internationella databaser, i huvudsak inom samhällsvetenskap. Litteraturen har framförallt sökts genom så kallade blocksökningar, som innebär att olika block konstrueras tematiskt för att få så specifika sökningar som möjligt. De sökord och block som i huvudsak har använts och konstruerats redovisas i tabellen nedan. Av tabellen framgår också inom vilka databaser som sökningarna har gjorts.

Tabell 1: Översiktlig förteckning över databaser och sökord som tillämpats.

Databas	Blocksökningar
Academic Search Elite ASSIA EBSCO NCJRS PAIS International, ProQuest Pubmed Google Scholar	<ul style="list-style-type: none"> - Prostitution, Sex work, Commercial sex, Selling sex, Selling sexual services, "Human trafficking for sexual purposes" - Sex Buyer, Client, Purchase of sex, "Buying sexual services", "Consumer of sexual services", "Punter", "John" - Criminalisation, Prohibition, Prostitution law, Regulation, Prostitution policy - Effects, Impact, Health Impact, Consequences -Attitudes, Stigma, Scope, Behaviour -Nordic countries, Sweden, Nordic Model, Swedish Model

Vissa avgränsningar har gjorts. Framförallt har peer-reviewed artiklar skrivna på engelska och nordiska språk från 2000 och framåt inkluderats. Vidare har artiklar som fokuserar andra länders prostitutionslagstiftning, men som inte explicit diskuterar denna i relation till svensk lagstiftning exkluderats.

Utöver sökningarna i databaserna har fyra svenska avhandlingar och ett antal svenska rapporter och utredningar, så kallad "grey publishing"-litteratur som genomförts i Sverige inkluderats. Många av dessa är undersökningar inom området, vilka har genomförts på uppdrag av statliga, regionala och kommunala myndigheter samt frivilligorganisationer i Sverige. Andra studier har påträffats i fritextsökningar.

Disposition

Rapporten är disponerad i tre delar. Inledningsvis kontextualiseras kriminalisering av köp av sexuell tjänst genom en beskrivning av olika akademiska förklaringsmodeller avseende prostitution, och av olika typer av juridiska interventionsmodeller. Här beskrivs också det svenska förbudet mot köp av sexuell tjänst. Därefter presenteras den litteratur som berör förbudet med utgångspunkt i rapportens centrala teman. I redovisningen av litteraturen presenteras studier som på olika vis undersökt avsedda effekter av förbudet. Resultaten från dessa studier tematiseras och diskuteras med utgångspunkt i frågor som berör omfattning, attityder och förekomsten av människohandel för sexuella ändamål under rubrikerna *Minskad omfattning av prostitution, Normativ förändring - i riktning mot ökad jämställdhet eller mot ett ökat stöd för kriminalisering?, Minskad förekomst av människohandel för sexuella ändamål*. Vidare presenteras resultat från studier med en något bredare ansats. I dessa studier står inte direkta effekter av kriminalisering av köp av sexuell tjänst i fokus. Snarare behandlar och diskuterar de relationen mellan personers erfarenheter av att köpa och sälja sexuella tjänster och samhälleliga insatser riktade mot prostitution. Redovisningen och diskussionen kring dessa studier organiseras utifrån följande rubriker: *"Spatial switching"- en konsekvens av kriminalisering av sexköp? Socialt stigma, diskriminering och möten med myndigheter, samt Konsekvenser av en specifik förståelse för prostitution – hög tröskel för att få hjälp och stöd*. Rapporten avslutas med en sammanfattning av de teman som framträtt i genomgången och en diskussion kring hur dessa teman kan tolkas i relation till en mer övergripande internationell prostitutionspolitisk utveckling.

Förklaringsmodeller med fokus på prostitution och olika interventionsmodeller

Analysen kring reglering av prostitution utgör idag ett stort och omfattande akademiskt forskningsfält. Många av dessa analyser synliggör hur lagar som syftar till att reglera prostitution har en lång och komplex historia (Hubbard et. al 2008). Inom denna litteratur tolkas prostitutionslagstiftningens historia ofta med utgångspunkt i två perioder: en förmodern förståelse av prostitution som "whoredom", och en modern förståelse av prostitution som ett distinkt socialt problem (ibid:137). Sociologen Jo Phoenix presenterar i sin bok *Making sense of prostitution* (1999) en analys av hur den vetenskapliga förståelsen för prostitutionsfrågan har förändrats över tid. En central och överordnad fråga för akademiska diskurser om prostitution har enligt Phoenix varit i vilken utsträckning kvinnor som säljer sex kan betraktas som lika eller olika andra kvinnor. Från att kriminologer under 1800-talet betraktade prostitutionsfrågan ur ett funktionalistiskt perspektiv (prostitution fyller en funktion i samhället, och är ett nödvändigt ont), med utgångspunkt i teorier om asocial personlighet, grundad i biologisk eller psykologisk individuell konstitution har frågan successivt kommit att tolkas och förstås i relation till sociala frågor och strukturella förhållanden. Detta innebär dock inte, menar Phoenix, att synen på kvinnor i prostitution nödvändigtvis har utvecklats linjärt, över tid, mot en mer "sann" beskrivning:

This is not to argue that the academic discourse on prostitutes has followed a linear progression from ideas and explanations that only partially contained the truth to increasingly sophisticated explanations that will eventually lead us to enlightenment and a "true" understanding of women's involvement in prostitution. (ibid:35)

Snarare menar Phoenix att man utifrån denna analys kan urskilja olika förklaringsmodeller som är inflytelserika än idag. Phoenix identifierar fyra idealtyper (se Weber 1949) i sin analys av den akademiska diskursen kring prostitution över tid:

- (1) *The Pathological explanatory model*
- (2) *The Social dislocation and criminal subculture explanatory model*
- (3) *The Economic position and poverty explanatory model*
- (4) *The Gender and male violence explanatory model*

Phoenix framhåller att de akademiska förklaringsmodellerna inte på ett enkelt sätt har utvecklats i kronologisk ordning. Snarare går det att finna spår av samtliga förklaringsmodeller i konstruktionen av prostitutionsfrågan idag. Den prostitutionspolitiska kontext som behandlas i detta uppdrag - den svenska - är tydligt präglad av den förklaringsmodell som benämns "*the gender and male violence explanatory model*". Prostitution tolkas här som ett uttryck för mäns kontroll över kvinnors sexualitet, och ett resultat av en samhällelig syn på kvinnans sexualitet som underordnad mannens. Kvinnlig sexualitet förtingligas, och det är på grund av ett sådant förtingligande som prostitution existerar. Kvinnor som säljer sex betraktas i detta sammanhang som "symboliska offer för våld mot kvinnor" (ibid:68).

Akademiska positioneringar idag

Förklaringsmodellerna som Phoenix synliggör går att urskilja såväl i vetenskaplig litteratur kring frågorna, som i politiska diskussioner om hur samhället ska hantera prostitution genom olika former av samhällliga insatser. Ronald Weitzer (2012) menar exempelvis att dagens akademiska diskussioner om prostitution och sexarbete i stor utsträckning präglas av normativa ansatser. Något som ofta skapar kontroverser mellan olika inriktningar. På prostitutionsfältet handlar kontroverserna inte sällan om rättsliga positioneringar, som inbegriper olika ideologiska ståndpunkter i förhållande till prostitutionsfrågan. Ronald Weitzer (2012) identifierar spänningarna på det akademiska prostitutionsfältet och menar att de orsakas av en motsättning mellan två olika teoretiska perspektiv på prostitution; å ena sidan "*empowerment paradigm*" och å andra sidan "*oppression paradigm*". "Empowerment"-paradigmet lyfter fram positiva aspekter av prostitution och betonar aktörskap och frivillighet, medan "oppression"-paradigmet framhåller negativa aspekter av prostitution och tar sin utgångspunkt i synen på prostitution som någonting förtryckande, inte enbart för de personer som befinner sig i prostitution, utan också för alla individer i ett samhälle, specifikt i relation till frågor om kön och sexualitet. Weitzer argumenterar för en tredje teoretisk position som han kallar "*the polymorphous paradigm*" (ibid:16). Med detta perspektiv vill han skapa en förståelse för komplexiteten i och variationen av människors erfarenheter av prostitution och sexarbete. Weitzer betonar att arbetsförhållanden och andra strukturella faktorer har stor betydelse för vilka erfarenheter som görs:

Polymorphism is sensitive to complexities and to the structural conditions shaping the uneven distribution of workers' agency and subordination. Victimization, exploitation, choice, job satisfaction, self-esteem, and other factors differ between types of sex work, geographical locations, and other structural conditions. Commercial sexual exchange and erotic entertainment are not homogeneous phenomena (Weitzer 2011:1338)

Ett annat sätt att begreppsliggöra och analysera de olika positionerna i prostitutionsdebatten erbjuds av Jenny Westerstrand (2012), som urskiljer två motsatta positioner, och benämner dem "*abolitionistisk hållning*" och "*normaliseringsförespråkande hållning*". Förespråkare för den abolitionistiska hållningen, menar Westerstrand, arbetar för att få prostitution att upphöra, medan förespråkare för normalisering, argumenterar för kvinnors (och mäns, och ibland ungdomars) rätt att verka i prostitutionen, och för kvinnors (och mäns, och ungdomars) rättigheter som sexarbetare. Enligt Westerstrand representerar dessa två olika hållningar en *idealistisk* hållning å ena sidan och en *pragmatisk* hållning å andra (Westerstrand 2012:104). Även om också Westerstrand framhåller att det finns olika läger inom dessa två positionerna¹, förespråkar hon inte, som Weitzer, en tredje position, utan ansluter sig snarare till en av de två positionerna; den abolitionistiska.

De positioner Weitzer och Westerstrand identifierar i sina analyser av prostitutionsdebatten kan härledas till de fyra idealtyper Phoenix föreslår. Weitzers "oppressionparadigm" och Westerstrands "abolitionistisk hållning" överensstämmer i

¹ Inom den abolitionistiska positionen finner hon radikalfeministiska och kontextualiserat perspektiv och inom normaliseringsförespråkarpositionen finner hon liberalfeministiska, sexarbetar- och sexradikala perspektiv (Westerstrand 2012)

hög grad med förklaringsmodellen *gender and male violence explanatory model*, medan empowermentparadigmet och "normaliseringsförhållning" kan tolkas i relation till *the economic position and poverty explanatory model*.

I den politiska debatten om reglering av prostitution återkommer de teman som Phoenix, Weitzer och Westerstrand identifierar i sina analyser av de akademiska diskussionerna. Vetenskap och politik är med andra ord nära sammanlänkat inom detta fält, så tätt sammanlänkat att det emellanåt är svårt att skilja fälten åt. I en genomgång av litteraturen kring effekter av förbudet mot köp av sexuell tjänst i Sverige blir detta alldeles särskilt tydligt. Lite förenklat kan litteraturen härledas till två olika positioner; en position som genom forskningsresultat synliggör att interventionsmodellen är effektiv och som därigenom ger stöd åt lagstiftningen, och en motsatt position som presenterar forskningsresultat som visar negativa sidor av lagstiftningen, och som därigenom formulerar en kritik mot lagstiftningen. Relationen mellan kunskapsproduktion och politik framstår på så vis som tydligt sammankopplad. Vetenskapliga analyser leder till olika politiska positioneringar och olika politiska positioneringar leder till olika typer av vetenskapliga analyser. I arbetet med föreliggande kunskapsöversikt har medvetenheten om dessa positioneringar varit central. Ambitionen har varit att läsa och sammanställa resultaten med utgångspunkt i vad som presenteras i studierna empiriskt, och försöka hålla de normativa positionerna på avstånd.

Olika former av prostitutionspolitiska interventionsmodeller

Hur frågan om prostitution konstrueras, tolkas och förklaras påverkar hur ett samhälle väljer att bemöta frågan. Politiska diskussioner och förslag gällande hur frågan ska bemötas leder så småningom till utformningen av olika typer av prostitutionspolitiska interventionsmodeller. Dessa modeller påverkar sedan i sin tur hur frågan tolkas och förstås. Sålunda skapas och omskapas prostitution och dess aktörer i och genom olika former av sociala konstruktioner av prostitutionsfrågan. I detta sammanhang får vetenskap en betydelsefull roll. De interventionsmodeller som riktar sig mot prostitution idag tar just sin utgångspunkt i olika förklaringsmodeller till fenomenet prostitution - såväl till de modeller som Phoenix identifierar i historisk kontext som till de paradigm och positioner som Weitzer och Westerstrand identifierar i dagens akademiska diskussioner och debatter.

Hur olika samhällen väljer att hantera prostitutionsfrågan idag, och hur dessa lösningar kan tolkas, diskuteras flitigt i vetenskaplig litteratur som behandlar prostitutionspolitisk utveckling. Kategoriseringar av olika juridiska och socialpolitiska lösningar debatteras och försök att urskilja olika prostitutionsregimer² kritiserar för att dölja mer än de synliggör (se exempelvis West 2000; Della Giusta 2008; Agustín 2008; Wagenaar & Altink 2012). Ett sätt att beskriva olika prostitutionspolitiska lösningar är att sammanfatta dem i tre olika typer av juridiska ansatser: *kriminalisering*, *legalisering* eller *avkriminalisering*

² Hänvisar till Joyce Outshoorns definition av en prostitutionsregim som "sets of laws and practices governing prostitution that shape prostitution in their respective jurisdictions in distinctive ways" (Outshoorn 2004:6)

(Skilbrei & Holmström 2013; se även Bernstein 2007; Munro & Della Giusta 2008; Phoenix 2009, Weitzer 2012).

Kriminalisering innebär att prostitution regleras genom brottsbalken. En sådan interventionsmodell bygger på en definition av prostitution som ett i första hand rättsligt problem som ska hanteras genom juridiska åtgärder som förbjuder och/eller begränsar verksamheten (Phoenix 2009:7). Kriminalisering kan vara såväl *fullständig* som *partiell*. Exempel på europeiska länder som tillämpar fullständig kriminalisering, det vill säga förbud mot all verksamhet som berör prostitution: sexförsäljning, sexköp, koppleri) är Rumänien och Serbien. Exempel på europeiska länder som har en partiell kriminalisering är Sverige, Finland, Norge och Island (med förbud mot köp av sexuell tjänst, koppleri, människohandel för sexuella ändamål), men även Danmark, Storbritannien och Frankrike (med förbud mot koppleri, människohandel för sexuella ändamål).

Legalisering innebär att relationen mellan köpare och säljare betraktas som ett kontrakt, exempelvis genom att införa olika former av licenssystem. Enligt Ron Weitzer (2012) är avkriminalisering på vissa områden inom prostitutionsfältet en förutsättning för legaliseringsansats (exempelvis avkriminalisering av koppleri och försäljning och köp av sexuella tjänster). Phoenix framhåller å andra sidan en rakt motsatt hållning och menar att legaliseringsansatsen och avkriminaliseringsansatsen står i direkt motsättning till varandra. Enligt Phoenix (2009:17) är prostitutionen enbart reglerad genom hälso- och skyddsföreskrifter vid en avkriminalisering, medan legalisering inbegriper regelsystem som berör det juridiska kontraktet mellan köpare och säljare. Exempel på europeiska länder som utformat en sådan interventionsmodell är Tyskland och Nederländerna.

Avkriminalisering innebär att rättslig reglering av prostitution tas bort, och kan vara *fullständig* eller *partiell*. I praktiken innebär ofta avkriminalisering att lagar som förbjuder prostitution antingen aldrig har tillämpats eller att dessa har upphört att tillämpas. Exempel på detta kan vi se i exempelvis Danmark och Island där försäljning av sex avkriminaliserades så sent som 1999 (Danmark) och 2007 (Island) (Skilbrei och Holmström 2013). Ett exempel utanför Europa är Nya Zeeland som 2003 införde en fullständig avkriminalisering av köp, försäljning och organisering av försäljning av sexuella tjänster (se exempelvis Abel et. al. 2009).

Exemplet Sverige – partiell kriminalisering, en nyabolitionistisk ansats

Den svenska interventionsmodellen grundar sig i en ambition att bekämpa prostitutionen genom att lägga fokus på dem som köper sex. Modellen grundar sig i en syn på prostitution som ett uttryck för ojämlika livsvillkor mellan män och kvinnor, och mäns strukturell överordnade position i relation till kvinnor. Med utgångspunkt i denna förklaringsmodell ska de som förtrycker (oppressionsparadigm) och utövar makt och våld (gender and male violence explanatory model) kriminaliseras och de som utnyttjas och utsätts genom dessa ojämlika förhållanden stödjas. Den prostitutionspolitiska lösningen blir att de som köper sex kriminaliseras, medan de som säljer sex inte blir föremål för juridiska åtgärder. Tanken bakom denna lag är att lagen och dess tillämpning ska ha en övergripande förebyggande effekt som ska få köpare, och därigenom också

grunden för marknaden att försvinna. Denna interventionsmodell har beskrivits som ett exempel på *nyabolitionism*.

Det övergripande syftet med införandet av förbud mot köp av sexuell tjänst är att bekämpa prostitution i Sverige. Denna specifika interventionsmodell grundar sig i en särskild förståelse för frågan (oppressionparadigm, male and gender violence explanatory model) och syftet skulle uppnås på kort och lång sikt. Syftet med förbudet mot köp av sexuell tjänst är dels att *minska prostitutionen* genom att avskräcka människor (framförallt män) från att köpa sex och därigenom minska efterfrågan på prostitution, och dels att åstadkomma *en normativ förändring* genom att tydligt signalera till den svenska befolkningen att köp av sexuell tjänst är en handling som är föremål för juridisk åtgärd.

Instiftandet av sexköpslagen föregicks av en lång och livlig politisk debatt, där socialpolitiska och kriminalpolitiska argument presenterades och diskuterades. Debatten fokuserade i stor utsträckning på ojämställda relationer mellan män och kvinnor och på en ökande kommersialisering av sexuella relationer. Förslaget om att kriminalisera sexköp ingick som en del i propositionen Kvinnofrid (Regeringens proposition 1997/98:55) och röstades igenom med ambitionen att bekämpa mäns våld mot kvinnor, maktutövning, utnyttjande och kommersialisering av sexuella relationer:

Enligt den syn på sexhandeln som ligger till grund för svensk jämställdhetspolitik är sexhandeln således en form av manligt våld mot kvinnor och ett av de mer extrema uttrycken för en ojämlikhet som tar sig uttryck i att män kan köpa och utnyttja kvinnor och barn och behandla dem som varor. (SOU 2010:49:55)

Även om lagstiftningen formulerades i könsneutrala termer grundar sig interventionsmodellen sålunda på en syn på prostitution som grundad i mäns utnyttjande av kvinnor, och en föreställning om att prostitution kan bekämpas genom att uppmärksamma efterfrågan i prostitutionen. Parallellt med att fokus i prostitutionsdebatten låg på kön präglades diskussionerna emellertid även av ett tydligt och genomgripande socialpolitiskt intresse. Diskussionerna kring hur frågan skulle hanteras grundade sig också i förståelsen för prostitution som en konsekvens av social ojämlikhet och social orättvisa. Förslaget att kriminalisera köp av sexuell tjänst presenterades av den anledningen inte ensamt, utan grundade sig på en idé om att kriminaliseringen av sexköp skulle kompletteras med sociala insatser riktade till dem som utnyttjades i prostitutionen, det vill säga till dem som säljer sex. Kriminaliseringen skulle med andra ord inte vara den enda åtgärden. Istället skulle juridiska och sociala insatser verka gemensamt för att bekämpa prostitutionen genom att kriminalisera sexköpare och stödja och hjälpa sexsäljarna:

De sociala insatserna kommer givetvis att vara minst lika viktiga även i fortsättningen för att motivera prostituerade att söka hjälp och komma bort från det destruktiva liv som de lever. En kriminalisering kan inte utgöra annat än ett komplement i arbetet med att minska prostitutionen och kan inte på något vis ersätta de sociala insatserna. (Kvinnofrid Prop. 1997/98:55)

Lagstiftning står ofta i fokus i prostitutionspolitiska diskussioner. Sedan sexköpslagen instiftades i Sverige har diskussionerna kring dess effekter debatterats flitigt. Juridiska reformer inom området förväntas ha stor effekt (Munro och Della Giusta 2008), och förväntningarna grundar sig ofta på en stark tro på juridiska åtgärders effekter. Att

lagstiftningen får stor uppmärksamhet i dessa diskussioner handlar också om prostitutionsfrågan i sig. Frågan om hur samhället väljer att hantera prostitution är av starkt symboliskt värde (Skilbrei & Holmström 2013:11), och har fått ett särskilt starkt symbolvärde i Sverige. Förbudet mot köp av sexuell tjänst var länge en internationellt sett unik prostitutionspolitisk interventionsmodell. Den har kommit att tolkas som en framgångsrik prostitutionspolitisk lösning och har därigenom också presenterat bilden av Sverige som ett föregångsland i arbetet med jämställdhetsfrågor och social rättvisa.

Avsedda effekter och oavsedda konsekvenser av förbudet mot köp av sexuell tjänst

I samband med att förbudet mot sexköp infördes i Sverige 1999 uppdrog regeringen Socialstyrelsen att följa utvecklingen på prostitutionsfältet för att kunna se hur förbudet fungerar i praktiken. I anslutning till detta uppdrag har också tre rapporter publicerats av Socialstyrelsen (2000; 2004; 2008) och ambitionen att följa utvecklingen på fältet är fortsatt aktuell. 2008 presenterades Sveriges första handlingsplan mot prostitution och människohandel, vilken bestod av 36 olika uppdrag som tilldelades olika myndigheter och organisationer, fördelade på fem åtgärdsområden: ökat skydd och stöd till utsatta, stärkt förebyggande nationell och internationell samverkan och ökad kunskap (Regeringens skrivelse 2007/08:167). I samband med denna handlingsplan producerades en rad olika utbildningsmaterial som riktade sig till personal som möter utsatta grupper, men även ett antal rapporter som syftade till att belysa situationen på fältet närmare. Exempelvis publicerade forskare vid Linköpings universitet, under ledning av professor Carl-Göran Svedin, en omfattande rapport som baserade sig på ett antal studier; en epidemiologisk studie gällande erfarenheter av att köpa och sälja sex, och attityder till frågan, utvärderingar av prostitutionsgruppernas arbete samt en kvalitativ studie om unga som har erfarenhet av att sälja sex mot ersättning på nätet (Svedin et. al 2012). RFSL genomförde en studie som syftade till att belysa hbtq-personers erfarenheter av att sälja och köpa sex (Larsdotter et. al. 2011). Ungdomsstyrelsen publicerade en rapport som behandlade temat unga, sexuell exponering och sexuellt utnyttjande på internet (Ungdomsstyrelsen 2009). Handlingsplanen inbegrep även ett uppdrag som syftade till att utvärdera förbudet mot köp av sexuell tjänst. Utvärderingen publicerades år 2010 (SOU 2010:49). Under våren 2015 redovisas ett nytt regeringsuppdrag, nu genomfört av Länsstyrelsen i Stockholms län i samarbete med Socialstyrelsen, som syftar till att beskriva situationen på prostitutionsområdet i Sverige med fokus på omfattningsberäkningar, men som även uppmärksammar och beaktar frågor kring utvecklingstendenser inom området (Länsstyrelsen i Stockholms län, kommande).

Hur förbudet fungerar och vilka effekter det har på området är sålunda ett återkommande tema i myndigheters arbete med prostitutionsfrågan. Då det vid tidpunkten för införandet av förbudet inte genomfördes någon kartläggning av prostitutionen i Sverige, har det emellertid varit svårt att i efterhand göra en metodologiskt tillförlitlig bedömning gällande hur lagen har påverkat området. Det är också svårt att härleda förändringar inom prostitutionsområdet enbart till lagstiftning, då förändringar ofta också orsakas av en rad olika, samvarierande faktorer såsom i detta fallet teknologisk utveckling, ekonomi, migration, social välfärd, arbetsmarknad, populärkultur etc (Skilbrei & Holmström 2013). Trots svårigheter med att undersöka lagens effekter har frågorna beforskats utifrån en rad olika perspektiv. Några studier har specifikt undersökt frågan om lagstiftningens betydelse för exempelvis attityder till och förekomst av prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Andra studier belyser erfarenheter och upplevelser av att sälja sexuella tjänster i Sverige och berör därigenom den specifikt svenska kontextens betydelse och inverkan på dessa erfarenheter. I föreliggande stycke kommer resultat och resonemang från dessa studier att presenteras och diskuteras. Litteraturen har här delats in i två teman. Under *avsedda effekter*, presenteras litteratur som på olika vis har belyst

frågor om avsedda effekter av förbudet. Här presenteras forskning utifrån teman som minskad omfattning av prostitution och människohandel samt normativ förändring. Under rubriken *oavsedda konsekvenser* presenteras forskning som diskuterar eventuella oavsedda konsekvenser av kriminalisering av köp av sexuell tjänst, med utgångspunkt i teman som "spatial shifting"- flytt från gatan till inomhusarenor, erfarenheter av stigmatisering och diskriminering samt konsekvenser av en specifik förståelse för prostitution – hög tröskel för att få hjälp och stöd.

Avsedda effekter

Introduktionen av förbudet mot köp av sexuell tjänst syftade till att minska prostitutionen och människohandel för sexuella ändamål i Sverige och förändra attityder till prostitution. Ett antal vetenskapliga studier har undersökt i vilken utsträckning dessa syften har uppnåtts. Framförallt har detta undersökts med hjälp av kvantitativa metoder. I det följande presenteras resultat från dessa studier och diskussioner kring hur de kan tolkas.

Minskad omfattning?

Ett antal studier har syftat till att undersöka i vilken utsträckning förekomsten och omfattningen av prostitution och människohandel för sexuella ändamål har förändrats sedan lagen infördes. Studierna har lite olika fokus. En del studier försöker kartlägga erfarenheter av att både sälja och köpa sex genom stora kvantitativa studier, baserade på ett representativt urval (se exempelvis Månsson 1998; SIFO 1999; SIFO 2002; Kuosmanen 2008; 2011; Svedin et. al 2012). Andra omfattningsstudier gör empiriska nedslag på vissa arenor och i vissa grupper; på gatan, på nätet, bland ungdomar och bland hbt-personer (se exempelvis Olsson 2007; Socialstyrelsen 2008; Abellson & Hulusjö 2008; Larsdotter et. al 2011). De stora kvantitativa studierna, som har en bred ansats och försöker kartlägga erfarenheter av att köpa och eller sälja sex presenterar resultat som sätts i relation till lagens införande. Exempelvis visar resultaten från Kuosmanens studie från 2008 att ca 8 % av männen uppger att de någon gång har köpt sex (Kuosmanen 2008). I Månsson studie från 1996 uppgav ca 13% av respondenterna att de någon gång köpt sex (Månsson 1996). Kuosmanen är försiktig med att dra slutsatser utifrån dessa siffror, då han menar att det kan finnas inslag av underrapportering 2008, då sexköp inte var kriminaliserat vid det första mätillfället, medan så var fallet vid det andra (Kuosmanen 2011:377-378). Max Waltman (2011) drar däremot slutsatsen att siffrorna indikerar att antalet sexköpare minskat mellan 1996 och 2008 (Waltman 2011:460): *"Considering the changed situation in Sweden after the law was adopted, its deterrent effects are obvious even though conviction rates are not staggering"* (Waltman 2011:460). Waltman menar att Kuosmanen är alltför försiktig då han reserverar sig från att dra slutsatsen att andelen sexköpare minskat mellan 1996 och 2008. Anonymiteten i studien borde göra människor benägna att svara sanningsenligt, menar Waltman (2011:460), och hänvisar till annan forskning om brott som framhåller att enkäter om brott har en acceptabel reliabilitetsnivå (ibid). Waltmans slutsats att lagen har haft effekt på människors handlingsmönster stöds också av Kotsadam och Jakobssons (2014) kvantitativa studie om kriminaliseringen av sexköp och dess effekter på erfarenheter av

att köpa sex och upplevelser av stigma. Materialet i studien är insamlat i Norge, Sverige och Danmark och baseras på en kvantitativ undersökning. I frågan om i vilken utsträckning lagen har haft betydelse för människors köp av sexuell tjänst konkluderar författarna att lagsstiftning har betydelse för hur människor agerar i fråga om sexköp:

In sum, what we can see here is that fewer people report that they have bought sex in Sweden (where buying sex has been criminalized since 1999) than in Norway (where buying sex has been criminalized since 2009), and that more people report that they have bought sex in Denmark (where it is not a criminal act to buy sex) (...) Even though this description does not prove a causal relationship, it points in the hypothesized direction: buying sex is most prevalent where it is legal and least prevalent where it is illegal (Kotsadam och Jakobsson 2014:397).

Även Kotsadam och Jakobsson tar emellertid upp frågan om tillförlitligheten i studier som belyser kriminella handlingar:

An inherent problem with individual reporting in this setting is that the legal change may affect the reporting of individual actions. That is, there may be less willingness to report doing an activity if it is illegal than if it is not. (Kotsadam & Jakobsson 2014:400)

Detta problem minskar emellertid, menar Kotsadam och Jakobsson, genom att de använder en anonym webenkät, i jämförelse med om de skulle använda sig av intervjuer eller skriftliga enkäter. De gör bedömningen att resultatet från studien är tillförlitligt.

Samtidigt som siffrorna i ovan refererade studier tolkas som en faktisk minskning i omfattningen sexköp uppmärksammas i ett remissyttrande avseende utredningen *Förbud mot sexuell tjänst* (SOU2010:49) metodologiska problem vid mätning av lagstiftningens effekter (Ju2010/5583/L5). På statistiska grunder ifrågasätter forskare vid Kriminologiska Institutionen vid Stockholms universitet de slutsatser som utredningen baserar på Kuosmanens studie:

Utvecklingen av antalet män som köpt sex uppges ha minskat sedan lagen infördes. I en enkätundersökning 2008 uppgav 8 procent av männen att de köpt sex någon gång mot 13,6 procent 1996. Siffrorna kan inte stämma. Om urvalen är representativa ingår alla som svarat ja 1996 med undantag för de tolv äldsta årgångarna också i 2008 års undersökning och ska då svara ja igen. Även om ingen man köpt sex efter lagens införande kan en sådan stark reduktion som siffrorna pekar på inte uppnås även om en viss effekt inte kan uteslutas (Ju2010/5583/L5:56-57)

Parallellt med de stora kvantitativa studier refererade ovan, har det publicerats ett antal rapporter som har syftat till att bedöma omfattningen av prostitutionen idag, på specifika arenor eller i specifika grupper. Här ligger fokus i första hand på dem som säljer sex. Exempelvis har förekomsten av försäljning av sexuella tjänster på nätet uppmärksammas (Månsson & Söderlind 2004; Johansson, Turesson & Borg 2006; Scaramuzzino & Malmström 2006; Scaramuzzino 2007; Olsson 2007; 2010 Socialstyrelsen 2000; 2008), ibland med specifikt fokus på vissa arenor exempelvis i fråga om förekomsten och omfattningen av köp och sex på nätet bland unga (Flink & Sjögren 2003; Abelsson & Hulusjö 2008; Ungdomsstyrelsen 2009; 2012; Tikkanen et. al 2011) samt förekomsten och omfattningen av hbt-personers erfarenheter av att köpa och sälja sexuella tjänster (Larsdotter et. al 2011). Bedömningar av situationen i gatumiljö baseras ofta på prostitutionsgruppernas egna beräkningar (se exempelvis Socialstyrelsen; 2000;

2004; 2008; Holmström 2008). Med stöd av prostitutionsenheternas beräkningar av klientkontakter konkluderas i utvärderingen av förbudet mot köp av sexuell tjänst att gatuprostitutionen har halverats i Sverige sedan kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst infördes:

Som beskrivits (...) ovan försvann gatuprostitutionen nästan helt vid årsskiftet 1998/1999 vilket måste anses ha haft ett direkt samband med att förbudet mot köp av sexuella tjänster infördes. Under år 1999 återkom gatuprostitutionen, men då enbart i Stockholm, Göteborg och Malmö. Gatuprostitutionen har därefter legat på en nivå som innebär att det totala antalet personer i gatuprostitution har halverats jämfört med vad som gällde innan förbudet infördes. Denna minskning får anses vara en direkt följd av kriminaliseringen av sexköp. (SOU 2010:49:119)

Svedin et al. drar samma slutsats, och stöder denna med egna beräkningar av omfattningen på prostitutionsgruppernas målgrupp genomförda i en utvärdering av prostitutionsgruppernas arbete, som visar liknande resultat (Åkerman & Svedin 2012):

Även om det är svårt att med säkerhet visa om prostitutionen minskat i befolkningen ger undersökningen (...) ett stöd i att gatuprostitutionen påtagligt minskat under den senaste 10-årsperioden. I SOU 2010:49 uppskattades genom information från prostitutionsgrupperna att ungefär 300-430 kvinnor befann sig i gatuprostitution under perioden 1998 till 2008. Detta ska jämföras med denna studies noggranna kartläggning av ett års kontakter vid prostitutionsgrupperna i Stockholm, Göteborg och Malmö som visade att grupperna kom i kontakt med 326 unika personer med prostitutionserfarenhet där kontakten i 37 procent vid första tillfället initierades i det uppsökande arbetet på gatan (Svedin et al. 2012:15)

Liknande slutsats har presenterats i tidigare publicerade artiklar (Ekberg 2004). Denna har emellertid kritiserats för att dels generalisera resultat från en prostitutionsarena (gatan), vid en specifik tidsperiod, då polisen hade särskilt fokus på och resurser för just gatan, till att gälla utvecklingen inom prostitutionsområdet överlag, och dels för att sakna empirisk grund för slutsatserna (Clausen 2007). Att enbart uppmärksamma de personer som säljer sex synligt, det vill säga kvinnor i gatuprostitution, och dra slutsatser utifrån prostitutionsgruppernas erfarenheter av att arbeta på dessa kvinnors arenor har också kritiserats för att en sådan ansats innebär ett bristande fokus och en bristande kunskap om efterfrågan, och för att prostitution på andra arenor och i andra grupper osynliggörs (Kuosmanen 2011:259).

Resultaten från de studier som försökt skatta omfattningen av prostitution inom den så kallade "inomhusprostitutionen" diskuteras inte särskilt ofta i ett jämförande perspektiv. Troligtvis på grund av att de är svåra att jämföra med "före lagen", eftersom nätet inte var särskilt utvecklat som kontaktarena för prostitution vid den tiden³. De studier som hittills har gjorts förmedlar emellertid bilden av att internet är en central arena för kontaktskapande, särskilt för vissa specifika grupper; ungdomar och hbt-personer exempelvis (se Abelsson & Hulusjö 2006; Jonsson & Svedin 2012; Ungdomstyrelsen 2009; Larsdotter et. al 2011). En del av dessa studier visar också resultat som anger att andelen

³ Ett nytt försök att skapa en metod för att skatta förekomst och omfattning av prostitution på nätet kommer emellertid att presenteras i samband med att Länsstyrelsen i Stockholms län redovisar sitt regeringsuppdrag i mars 2015. Länsstyrelsen i Stockholms län (kommande).

som har erfarenhet av att sälja sex är betydligt högre på vissa internetarenor, än den som visas i befolkningsstudierna (Abelsson & Hulusjö; Larsdotter et. al 2011).

Utvärderingen av lagen konkluderar emellertid att det inte finns några tecken på att inomhusprostitution har ökat (SOU 2010:49). Denna slutsats har kritiserats från en rad olika instanser, såväl i remissyttranden som i debatter och diskussioner som har följt utredningen. Kritiken har bland annat uppmärksammat att det perspektiv och de definitioner, som tillämpas i utredningen, inte har problematiserats eller tydliggjorts och att det empiriska material som slutsatserna grundas på är begränsat (Ju2010/5583/L5). Dodillet och Östergren (2013) framhåller också att de siffror som används för komparation är osäkra, och att det finns grupper som inte inkluderas i denna beräkning:

There are several uncertainties here. The sources do not state if the number 650 is an exact headcount on the street on any given day, or if it is an annual estimate on how many women sell sex during a year –and if so, if these women sold sex full time or part time, for what duration, reasons and under what conditions. We also do not know who made the “twice or three times as many indoors” estimate – and on what grounds. Another uncertainty is that men and transgender persons selling sex are not accounted for. Given these uncertainties, one could conclude that comparing statistics before and after the Sex Purchase Act is simply not feasible.

(Dodillet och Östergren 2013:117)

Ett liknande resonemang kring prostitution på mindre synliga arenor för Socialstyrelsen i sin rapport från 2008, då författarna resonerar kring i vilken utsträckning det överhuvudtaget går att urskilja någon tydlig trend i utvecklingen såväl på de synliga som på de mindre synliga arenorna (Socialstyrelsen 2008). I utvärderingen av förbudet konstateras också att kunskapen om förekomst och omfattning är begränsad:

Den ökade internationaliseringen och Internet som en ny arena för prostitution gör det också svårt att överblicka utbredningen. Trots att det finns ett stort antal rapporter, artiklar och uppsatser som behandlar dessa företeelser är kunskapen om omfattningen av prostitution och människohandel för sexuella ändamål således begränsad. Detta gäller särskilt kunskapen om personer som är verksamma som prostituerade på andra arenor än i gatumiljön och på Internet liksom kunskapen om förekomsten av prostitution utanför storstadsområdena. (SOU 2010:49:17).

Utvärderingen konkluderar att förbudet har haft effekt på omfattningen av prostitutionen i Sverige. I den generella befolkningen uttrycks emellertid osäkerhet kring lagens betydelse för prostitutionens omfattning. Kuosmanens studie anger att den svenska allmänhetens tilltro till att lagen har haft effekt på prostitutionens omfattning är ganska liten, endast en femtedel av de svarande tror till exempel att antalet sexköpare har minskat (Kuosmanen 2008:366).

Sammanfattningvis: Bilden är mångtydig, resultat från vissa studier kan tolkas som att det skett en förändring, dels i de stora omfattningsstudierna, framförallt med fokus på de resultat som säger någonting om erfarenheter av att köpa sexuell tjänst, och dels genom prostitutionsgruppernas och andras beräkningar av den synliga prostitutionen före och efter lagen. Dessa slutsatser har emellertid kritiserats framförallt genom att peka på metodologiska problem med att enkelt dra sådana slutsatser. Den empiriska grunden framhålls som svag på grund av eventuell underrapportering i enkäter då köp av sexuell tjänst är kriminaliserat. De siffror som man jämför med från tiden före lagen är osäkra,

och jämförelsen över tid beskrivs som statistiskt problematisk. I denna diskussion framstår sålunda köp och försäljning av sexuella tjänster som ett komplext och mångfacetterat fenomen, som är svårt att urskilja och avgränsa. Detta skapar stora svårigheter i fråga om att mäta omfattning och förekomst, då definitioner och avgränsningar gällande sex mot ersättning bestämmer vilka uppgifter som produceras.

Normativ förändring - i riktning mot en ökad jämställdhet eller mot ett ökat stöd för kriminalisering?

Socialt stigma, menar Della Giusta (2008) är en viktig faktor för utbud och efterfrågan på sexuella tjänster. Attityder till prostitution har betydelse för förståelsen av det sociala stigma som är kopplat till köp och försäljning av sexuella tjänster (Kotsadam & Jakobsson 2011:33), och en utbrett negativ hållning i befolkningen kan leda till ett ökat stigma, och teoretiskt sett därmed minska både utbud och efterfrågan (ibid). Attityder antas med andra ord påverka utbud och efterfrågan av prostitution, och ett överordnat syfte med lagen var att åstadkomma attitydförändringar i fråga om prostitution, och att förmedla en specifik förståelse för prostitution som en fråga om jämställdhet mellan könen. Det stigma som tidigare varit kopplat till dem som säljer skulle med hjälp av lagen flyttas över till dem som köper. Ett antal studier har mot denna bakgrund undersökt den svenska allmänhetens förhållningssätt till förbudet mot köp av sexuell tjänst. I Kuosmanens studie från 2008 (Kuosmanen 2011) jämförs resultat från fyra andra studier genomförda mellan 1996 och 2002 (Månsson 1996; SIFO 1999; SIFO 2002), vilka på lite olika sätt har formulerat frågor kring attityder till förbudet av köp av sexuell tjänst. Även om studierna använt olika metoder och formuleringar i relation till Kuosmanens egen studie⁴ anger resultatet från studierna att det har skett en attitydförändring. I studien från 1996 svarade 32 % att en man som köper en sexuell tjänst av en kvinna bör betraktas som kriminell, och 67 % svarade att handlingen inte bör vara kriminaliserad. I studierna 1999, 2002 och 2008 ser svaren annorlunda ut. Samma år som lagen instiftades, 1999, ansåg 76 % att det var rätt att förbjuda köp av sexuell tjänst, medan enbart 15 % ansåg att det inte var korrekt att förbjuda detta (SIFO 1999). 2002 visade en uppföljande undersökning från SIFO liknande resultat, 76 % ansåg att det bör vara olagligt att köpa sex (SIFO 2002). I Kuosmanens studie från 2008 är frågan gällande attityder till lagen formulerad ytterligare lite annorlunda: *"Ska vi behålla lagen som förbjuder sexköp?"*. 70 % svarade ja på denna fråga. Kuosmanen konkluderar att mellan 71 % och 76 % av respondenterna uttrycker stöd för det svenska förbudet mot köp av sexuell tjänst i studierna genomförda mellan 1999 och 2008. Samtliga studier (inklusive 1996 års studie) visar skillnader i hur kvinnor och män förhåller sig till förbudet mot sexköp. I de tre senaste studierna har ungefär 80 % av kvinnorna visat stöd för förbudet, medan mäns stöd för kriminalisering av sexköp har minskat från 70 % till 60 % under samma period. I en studie publicerad 2012 (Svedin et. al 2012) presenteras siffror som delvis stämmer överens med Kuosmanens resultat. Sammantaget anger 65 % att de tycker att lagen som kriminaliserar sexköp ska finnas kvar. Andelen män som stöder förbudet mot köp av sexuell tjänst har emellertid sjunkit ytterligare sedan 2008, år 2012 anger knappt 50 % av de manliga respondenterna att de

⁴ Precis som i Kuosmanens egen studie ställde SIFO studierna från 1999 och 2002 frågor kring köp av sexuell tjänst på ett könsneutralt sätt, medan frågan som rörde sexköp i Månssons studie från 1996 specifikt var inriktad mot män (Kuosmanen 2011)

stöder förbudet mot köp av sexuell tjänst, medan andelen kvinnor som uttrycker stöd för lagen är densamma som i Kuosmanens studie; ca 80 %.

I Kuosmanens studie uppmärksammades även synen på att sälja sexuella tjänster. Respondenterna fick frågan om de tyckte att försäljning av sexuella tjänster skulle kriminaliseras. 59 % svarade att det tyckte att försäljning av sex skulle kriminaliseras. Även i svaren på denna fråga syntes tydliga könsskillnader. Av männen svarade 49 % och av kvinnorna 66 % ja på denna fråga (Kuosmanen 2008:367). Liknande resultat framkommer i Svedin et. al:s studie från 2012. I denna anger ca 52 % att de tycker att försäljning av sexuella tjänster ska kriminaliseras. Bland männen som svarar är de 37 % som tycker att försäljning ska kriminaliseras och bland kvinnorna är det 65 % (Svedin et. al: 2012:27). Svedin resonerar kring detta och hämtar stöd för sitt resonemang Jakobsson & Kotsadams studie från 2009 (se även Kotsadam & Jakobsson 2011), som visar liknande resultat. I denna studie jämförs attityder till prostitution i Sverige och Norge. I Sverige anger ca 63 % av de svarande att det tycker att sexköp ska vara olagligt, och 54 % att sexförsäljning ska vara det. I Norge tycker 53 % att sexköp ska vara kriminaliserat, och 48 % att sexförsäljning ska vara det (Jakobsson & Kotsadam 2009:7). Svedin drar slutsatsen att detta resultat kan tolkas som att lagen har haft effekt på människors attityder till förbud mot prostitution, såväl gällande köp som försäljning:

Sammantaget är bilden att en relativt stor del av befolkningen i flera studier som genomfördes på senare år menar att även försäljning av sex borde förbjudas. År 1996 svarade 30 procent bland deltagarna (kvinnor 42%, män 19 %) i Sex i Sverige "Ja" på frågan "En kvinna tar betalt för sexuell samvaro. Bör kvinnans handling betraktas som kriminell?" (Månsson, 1998). Det tyder på att sexköpslagen har lett till ett ökat stöd i befolkningen inte bara när det gäller förbud av sexköp utan även av försäljning av sex. (Svedin et. al 2012:33)

Svedin konkluderar att sexköpslagen har inneburit ett ökat stöd för förbud mot såväl köp som försäljning av sexuella tjänster. Kostadam och Jakobsson resonerar på liknande sätt och framhåller att det faktum att synen på prostitution är mer negativ i Sverige än i Norge kan sättas i samband med att länderna historiskt har hanterat frågan olika juridiskt:

we propose that Swedes are more negative toward buying sex than Norwegians; i.e., Sweden may have made buying sex illegal earlier than Norway as a result of being more negative toward buying sex. Alternatively, living under this law for several years may have made them more negative toward buying sex. We cannot distinguish between these two possibilities, but we can shed light on the issue by informed reasoning. (Jakobsson & Kotsadam 2009:11)

Kuosmanen föreslår en liknande förklaring till resultaten gällande ett ökat stöd för kriminalisering av sexförsäljning:

In addition to the defence of the current legislation, a majority of the respondents, in contrast to a number of the interest organisations consulted, are in favour of the criminalisation of the sale of sexual services. Here, it is above all women who express such views. In contrast to many interest organisations, who regard women as a subordinated and vulnerable group, the general public seems to view prostitution in more gender-neutral terms. One plausible explanation is that those who sell sex are not viewed as victims, but more in terms of being equally legally responsible as those who buy sex. (Kuosmanen 2011:260)

Kuosmanen tolkar detta resultat som ett uttryck för att prostitution idag uppfattas som ett "allmänt problem" snarare än att det kan förstås som ett uttryck för könsmaktförhållanden (Kuosmanen 2008:367). Kotsadam och Jakobsson resonerar kring liknade resultat från sin studie (2011) och tolkar dessa i relation till de motargument som presenterats i debatten om kriminaliseringen av sexköp i Norge:

a law that criminalizes buyers is likely to affect attitudes toward selling as well, since it puts focus on the issue and signals that there is a problem (ibid:52)

Diskussionen kring dessa resultat är intressant då en viktig ambition med lagen var att just åstadkomma en normativ förändring i denna fråga. Fokus för denna normativa förändring låg emellertid inte på att förändra synen på prostitution i riktning mot en utökad kriminalisering som även inkluderar dem som säljer. Ambitionen var istället att genom en ensidig kriminalisering, synliggöra sexköparens ansvar för prostitutionens existens, och därigenom frånta dem som säljer detta ansvar. Att stödet för en utökad kriminalisering är så pass stort kan diskuteras i relation till resonemanget om en allt ökande individualisering och kriminalisering av sociala problem (se exempelvis Hubbard et al. 2008; Holmström & Skilbrei 2008; Skilbrei & Holmström 2011; 2013; Scoular & O'Neill 2007). Max Waltman (2011) tolkar emellertid resultatet gällande ett ökat stöd för en kriminalisering av försäljning av sexuella tjänster på ett annat sätt. Waltman uppmärksammar att frågan är formulerad på ett mer könsneutralt sätt 2008, i jämförelse med tidigare studier, och framhåller att Kuosmanens sätt att formulera frågan kan ha gjort att respondenterna har trott att frågan har handlat om koppleri eller människohandel (Waltman 2011:459), snarare än om att personer som säljer sexuella tjänster. Waltman stöder sin slutsats på ett resonemang presenterat i en rapport från Brottsförebyggande rådet (BRÅ 2010:70-71).

En del studier undersöker också i vilken utsträckning förbudet har haft en direkt inverkan på köp av sexuell tjänst. I Kuosmanens studie uppger sammanlagt tio personer av dem som har erfarenhet av att ha köpt sex (ca 8 % av de manliga respondenterna, 34 personer) att de har påverkats av kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst. Fem av dessa har slutat köpa sex på grund av lagen. Två uppger att de har minskat på köpen och en person har börjat köpa sex på mer insynskyddade arenor (Kuosmanen 2008:372). I Rikspolisstyrelsens regelbundet återkommande rapporter om förekomsten av människohandel konstateras att intresset för att köpa sex fortfarande är stort:

Rikskriminalpolisen kan konstatera att ämnen som rör köp av sexuella handlingar, eskortservice och andra prostitutionsverksamheter fortfarande, trots ett sexköpsförbud, engagerar män i Sverige. På webbplatsen Sexwork.net och på diskussionsforumen Flashback finns hundratals sidor med tusentals diskussionstrådar kring dessa ämnen. (Rikspolisstyrelsen 2014:18)

I en kvalitativ studie som belyser mäns erfarenhet av att köpa sex framkommer att lagen inte har haft någon särskilt avskräckande effekt på intervjupersonerna. De undviker inte att köpa sex på grund av lagen och mängden sexköp och på vilket sätt de köper sex har inte påverkats, menar de (Grönvall 2015). Däremot har lagstiftningen inneburit att de

vidtar olika typer av försiktighetsåtgärder för att skydda sin identitet vid sexköp. Samtidigt menar flera personer att kriminaliseringen istället för att avskräcka, snarare har kommit att göra sexköpet mer spännande (ibid).

Sammanfattningsvis: De studier som har undersökt attityder till prostitution före och efter införandet av lagen indikerar att det har skett en attitydförändring gällande hur prostitutionen ska hanteras juridiskt. Stödet för en kriminalisering av såväl köp som försäljning har ökat. Frågan är om denna attitydförändring uttrycker att stigmat kring prostitutionen har flyttats från dem som säljer till dem som köper, eller om kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst snarare har inneburit en ökad stigmatisering för såväl dem som köper som säljer sex. En viktig ambition med formuleringen av lagen var att skapa en attitydförändring gällande prostitution. Med fokus på efterfrågan ville man förmedla budskapet att det inte är ok att köpa sex och att det är efterfrågan på sexuella tjänster som är anledningen till att prostitution existerar. Att stödet för en kriminalisering av försäljning av sexuella tjänster visar sig vara så stort i dessa undersökningar indikerar att attityder till kriminalisering har förändrats, men inte utifrån den förståelse av prostitution som ligger bakom lagen, utan i en annan riktning.

Minskad förekomst av människohandel

Syftet med kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst har varit att bekämpa såväl prostitution som människohandel för sexuella ändamål genom att kriminalisera sexköp. Under det senaste decenniet har det skett en tydlig internationalisering av prostitutionsmarknaden i de nordiska länderna, och även om utvecklingen varit tydligare i andra nordiska länder som Norge, Danmark och Finland, har även Sverige erfarit ett ökat antal utländska kvinnor i prostitutionen (se exempelvis Holmström & Skilbrei 2008). Enligt Rikspolisstyrelsen är det svårt att uppskatta hur många som faller offer för människohandel i Sverige. De fall som uppmärksammas beror i stor utsträckning på vilka resurser som polismyndigheterna lägger ner och på vilken kompetens som finns inom organisationen. Insatserna kan skifta mellan polismyndigheter och se olika ut från ett år till ett annat. Uppskattningarna kan sålunda inte baseras uteslutande på antalet offer som ses som målsägande i människohandelsutredningar. Flertalet av människohandelsutredningarna resulterar också i domar om koppleri/grovt koppleri (Rikspolisstyrelsen 2014:12). En av förklaringarna till detta är att människohandelslagstiftningen uppfattas som en svårtolkad lagstiftning vars beviströskel är hög (ibid). Det visar sig med andra ord vara synnerligen svårt att uppskatta förekomsten och omfattningen av människohandel för sexuella ändamål. Offer för människohandel för sexuella ändamål i Sverige definieras av den svenska människohandelslagstiftningen, och det är omöjligt att säga hur många fall som inte uppmärksammas av polis, socialtjänst, hälso- och sjukvård eller frivilligorganisationer (Holmström & Skilbrei 2008). Trots uppenbara svårigheter med att uppskatta förekomsten och omfattningen av människohandel för sexuella ändamål, och därmed också svårigheter med att följa utvecklingen över tid, uppger Rikskriminalpolisen att det har kommit tydliga indikationer på att förbudet mot köp av sexuell tjänst har haft positiva effekter när det gäller att förebygga människohandel för sexuella ändamål. *"Sverige har rykte om sig att vara ett land som det är svårt att bedriva prostitution i, vilket kan verka avskräckande på dem som bedriver handel med människor."* (Kommittéedirektiv 2008:44:5). Den svenska rikspolisstyrelsens iakttagelser och konklusioner stöds av några internationella studier som undersöker sambandet mellan prostitutionslagstiftning och

förekomsten av människohandel för sexuella ändamål (Di Nicola et. al 2005; Danailova-Trainor & Belser 2006; Kotsadam & Jakobsson 2013; Cho & Dreher 2013). Kotsadams och Jakobssons studie syftar till att undersöka relationen mellan ett lands prostitutionslagstiftning och förekomsten av människohandel till landet. Resultaten från studien visar att människohandel för sexuella ändamål förekommer i jämförelsevis liten utsträckning i de länder där prostitution är kriminaliserat, och i stor utsträckning i de länder där prostitution är legaliserat. I de länder där prostitution är legaliserat, men koppleri är kriminaliserat förekommer människohandel i större utsträckning än i de länder där prostitution är kriminaliserat, men i mindre utsträckning än i de länder där koppleri är legaliserat (ibid:90). Resultaten från Kotsadam & Jakobssons studie får stöd i en annan studie, som baseras på ett större material (Cho et. al. 2013). Även i denna studie konkluderas att länder med en legaliserad prostitution erfar en större grad av rapporterad människohandel (ibid:76). Såväl Kotsadam och Jakobsson som Cho et. al. uttrycker emellertid att resultatet ska hanteras med försiktighet, såväl gällande den empiriska grund som de baseras på, som gällande de slutsatser som kan dras i fråga om vilka insatser och åtgärder som fungerar bäst i relation till prostitution och människohandel. Kotsadam och Jakobsson resonerar kring sin empiriska bas (ibid):

There are several problems with victim data, the most obvious being that countries with a lot of resources and good legal systems may detect a lot of trafficking even though the problem is not as severe as in other countries. For criminal data to be existent there must be law, the law enforcement agencies must care enough to act on the problem and be capable of doing so, there must then be a system of data collection and a willingness to provide the data to international organizations. Also, the legal definition of trafficking varies between countries; this may result in large differences in official records (Kotsadam & Jakobsson 2013:93).

Förutsättningarna för att skapa tillförlitliga data gällande människohandel för sexuella ändamål varierar med andra ord. De länder som har resurser och ett fungerande rättssystem kan upptäcka många fall, även om situationen kanske är betydligt allvarigare i andra länder, som har mindre utvecklade system för att upptäcka och hantera frågan. Även definitionen av människohandel varierar mellan länder, vilket kan leda till stora skillnader i den officiella statistiken. I Sverige exempelvis är bevisröskeln för människohandel för sexuella ändamål hög, vilket får till följd att en stor del av människohandelsutredningarna får domar om koppleri/grovt koppleri som följd. I officiell statistik förvandlas därmed eventuella människohandelsfall till kopplerifall.

I Cho et. al:s artikel presenteras också ett resonemang kring den empiriska grunden för de slutsatser som dras av studie:

Our central finding, i.e., that countries with legalized prostitution experience a larger reported incidence of trafficking inflows, is therefore best regarded as being based on the most reliable existing data, but needs to be subjected to future scrutiny. More research in this area is definitely warranted, but it will require the collection of more reliable data to establish firmer conclusions. (Cho et. al 2013:76)

Även om Kotsadam och Jakobsson i sin studie konkluderar att det finns ett samband mellan förekomsten av människohandel för sexuella ändamål och prostitutionslagstiftning framhåller de i diskussionen att en strängare

prostitutionslagstiftning också kan leda till ökat våld, annan kriminalitet, och även till en ökad stigmatisering för kvinnor som säljer sex:

When considering the best legal structure surrounding the market for prostitution and trafficking, all these aspects should be taken into account. We strongly urge future research to investigate these issues further (Kotsadam & Jakobsson 2013:102).

I Cho et. al:s studie resonerar författarna på liknande sätt och varnar för att dra förhastade slutsatser gällande fördelarna med att kriminalisera;

Such a line of argumentation overlooks potential benefits that the legalization of prostitution might have on those employed in the industry. Working conditions could be substantially improved for prostitutes – at least those legally employed – if prostitution is legalized (Cho et. al 2013:76).

I en studie som analyserar debatter kring människohandelslagstiftning i Australien och USA analyserar O'Brian (2011) de uppgifter och definitioner som används i dessa debatter och menar att dessa är problematiska. Slutsatsen som dras i dessa debatter, det vill säga att en legalisering av prostitution tenderar att öka förekomsten av människohandel för sexuella ändamål, menar O'Brian är felaktig, då den baseras på ett empiriskt underlag som inte är tillförlitligt (ibid). Denna kritik delas av Ronald Weitzer (2014) som ifrågasätter såväl Cho et. al:s som Kotsadam och Jakobssons slutsatser. Framförallt diskuterar Weitzer metodologin i dessa studier och uppmärksammar bland annat problemen med att göra internationella jämförelser med uppgifter som är hämtade från olika typer av källor, och som baseras på olika definitioner av offer för människohandel för sexuella ändamål.

Sammanfattningsvis: I såväl svensk myndighetskontext, som i internationella studier har relationen mellan förekomsten av människohandel för sexuella ändamål ochstitutionslagstiftning uppmärksammas och diskuterats. Slutsatserna som dras indikerar att det finns ett samband och att det förefaller vara så att förekomsten av människohandel för sexuella ändamål är lägre i de länder därstitutionslagstiftningen är sträng (inbegriper förbud antingen mot såväl koppleri och försäljning och/eller köp eller enbart mot koppleri). Samtidigt framhåller författarna till dessa studier betydelsen av att tolka resultaten med försiktighet på grund av att den empiriska basen är osäker. Den statistik som finns tillgänglig gällande människohandel för sexuella ändamål är osäker på grund av att definitioner av offer för människohandel skiljer sig åt mellan länder, och uppgifternas tillförlitlighet är beroende av hur väl utvecklat rättsystemet är utvecklat för att upptäcka och hantera denna fråga. Författarna till dessa studier framhåller också att kriminalisering av prostitution kan innebära negativa konsekvenser för dem som säljer sex, och menar att andra alternativa interventionsmodeller kan inbegripa fördelar för dem som säljer, fördelar som går förlorade i och genom kriminalisering. I studierna framkommer metodologiska svårigheter. Dessa uppmärksammas också av andra forskare som ifrågasätter slutsatserna på grund av metodologiska problem och oklarheter.

Oavsedda konsekvenser?

I diskussioner och debatter kring kriminalisering av sexköp analyseras förbudets effekter ofta med fokus på i vilken utsträckning prostitutionens omfattning har minskat, i vilken utsträckning förbudet har påverkat normer som rör sexköp och vilken inverkan förbudet har på förekomsten av människohandel har. Det är också framförallt dessa frågor som belysts i vetenskaplig litteratur. Michelle Madden Demsey (2010), som i en artikel argumenterar för en abolitionistisk hållning till prostitution, menar att oavsedda konsekvenser alltid är viktiga att ta i beaktande, samtidigt som målet med en abolitionistisk hållning till prostitution bör betraktas som långsiktigt:

the goal of criminalization is not simply a short-term readjustment of the costs and benefits of prostitution. Rather, the goal of the feminist-abolitionist project is a long-term transformation to a post-patriarchal society: one in which prostitution likely would not exist all, and if it did, would represent one of a range of valuable options available to all people (ibid:145)

Utifrån detta resonemang menar Demsey att det faktum att kriminalisering eventuellt inverkar negativt på ett mindre antal personer inte kullkastar det feminist abolitionistiska argumentet (ibid). Oavsedda konsekvenser, eller icke önskvärda konsekvenser har i liten utsträckning uppmärksamats. Framförallt har begränsad uppmärksamhet riktats mot de personer som säljer och köper sex, och vilka erfarenheter de har av kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst. Studier som specifikt uppmärksammar detta är få.

På senare år har emellertid några studier och utredningar som belyser lagens direkta tillämpning publicerats (se exempelvis Träskman 2005; Siring 2008; SOU 2010:49). Mot bakgrund av att kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst var tänkt som ett komplement till sociala insatser riktade mot prostitution, har även frågor kring stödinsatser uppmärksamats i forskning och utvärderingar (se exempelvis Olsson 2007; 2010; Siring 2008; Larsdotter et. al 2011; Kjellgren et. al 2012; Florin 2012; Danna 2012; Levy & Jakobsson 2013; Levy 2014). Vidare har det på senare år publicerats forskning och rapporter som på olika sätt, och utifrån olika perspektiv har uppmärksammat erfarenheter av att sälja och köpa sexuella tjänster (Östergren 2006; Olsson 2007; 2010; Larsdotter et. al. 2011; Jonsson & Svedin 2012; Hulusjö 2013; Scaramuzzino & Scaramuzzino 2014; Scaramuzzino 2014; Edlund & Jakobsson 2014). Även om huvudfokus i dessa studier inte har varit effekterna av kriminalisering av köp av sexuell tjänst, så berör de på olika vis, och i olika utsträckning frågor gällande samhälleliga insatser riktade mot prostitution och effekterna av dessa. Då ett viktigt argument för kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst var att förbudet skulle fungera som ett komplement till sociala insatser är resultaten från dessa studier relevanta för att förstå hur denna ansats och detta komplement fungerar. De studier som diskuteras nedan bygger på såväl kvalitativt som kvantitativt material. Studierna beskriver erfarenheter av möten med socialtjänst, polis och hälso- och sjukvård. Möten med svenska myndigheter tolkas i detta sammanhang i relation till att förbudet var tänkt att fungera som ett komplement till sociala insatser. I följande stycke diskuteras resultaten från studierna tematiskt utifrån termerna; *“Spatial switching”- en konsekvens av kriminalisering av sexköp? Socialt stigma, diskriminering och möten med svenska myndigheter, samt Konsekvenser av en specifik förståelse för prostitution – hög tröskel för att få hjälp och stöd.*

”Spatial switching” – en konsekvens av kriminalisering av sexköp?

Utifrån befintliga uppgifter från prostitutionsgruppernas dokumentation, konkluderas att den synliga prostitutionen har minskat (SOU 2010:49). I utvärderingen av förbudet tolkas denna minskning som ett resultat av kriminaliseringen av sexköp. Här konkluderas också att det inte finns någonting som tyder på att prostitutionen på mindre synliga prostitution har ökat i omfattning (ibid). I internationell prostitutionsforskning har emellertid prostitutionsmarknadernas nya kontaktytor diskuterats (se exempelvis Bernstein 2007). Den teknologiska utvecklingen inom IT och mobiltelefoni har skapat nya förutsättningar för försäljning och köp av sexuella tjänster, och sociologen Elisabeth Bernstein menar att förutsättningar för köp och försäljning av sexuella tjänster har förändrats:

The defining features of modern street prostitution (the prostitute as public, and therefore disreputable woman; the exchange of cash for expedient sexual release as ideological antithesis to private-sphere sex and love) have become increasingly muted. In their place has emerged a brave new world of commercially available intimate encounters that are subjectively normalized for sex workers alike.”
(Bernstein 2006:7)

Tvärtemot slutsatsen i utvärderingen av det svenska förbudet mot köp av sexuell tjänst antas sålunda försäljning och köp av sexuella tjänster idag i allt större utsträckning ske över nätet och via mobil, och på ett delvis nytt sätt. Parallellt med att denna utveckling har pågått under det senaste decenniet, införde Sverige ett förbud mot att köpa sexuella tjänster. Frågan om det går att särskilja effekterna av förbudet med utvecklingen inom IT och mobiltelefoni har diskuterats i ett flertal studier, men besvaras aldrig tydligt. Snarare förmedlas bilden av att kriminaliseringen av sexköp, i kombination med ny teknologisk utveckling och en allt mer internationaliserad prostitutionsmarknad sammantaget har inneburit förändrade förutsättningar för att sälja och köpa sexuella tjänster (se exempelvis Holmström 2008; Skilbrei & Holmström 2013; Hulusjö 2013; Länsstyrelsen i Stockholms län: kommande). Preliminära resultat från en omfattningskartläggning visar att internetarenan idag har stor betydelse för försäljning och köp av sexuella tjänster och att det under de senaste åren har skett en markant ökning av antalet annonser och profiler som erbjuder sexuella tjänster. En av kartläggningens slutsatser är att kommunikationen om sexuella tjänster har professionaliserats (Länsstyrelsen i Stockholms län: kommande).

Phil Hubbard et. al. (2008) diskuterar frågan om att försäljning av sexuella tjänster har flyttat till mindre synliga arenor i relation till kriminalisering inom prostitutionsområdet. Flytten från synliga till mindre synliga arenor benämns i detta sammanhang ”spatial switching”, och Hubbard et. al. menar att denna utveckling inte enbart beror på internet och mobilteknologin, utan också kan tolkas som ett resultat av olika typer av prostitutionslagstiftning, som på olika sätt syftar till att ”rensa bort” prostitutionen från synliga arenor. I Sverige är köp kriminaliserat oavsett arena, och egentligen var en tydlig flytt ”inomhus”, på grund av lagstiftningen inte förväntad i svensk kontext, menar Hubbard et. al (2008). Författarna till denna studie framhåller emellertid att de socialarbetare de intervjuat påpekar att polisen har haft särskilt fokus på den synliga gatuprostitutionen, medan andra arenor fått mindre uppmärksamhet (ibid:147). Ett flertal studier konkluderar att gatuprostitutionen under perioder har minskat i Sverige, på grund av polisen närvaro, och den generella uppfattningen är att den synliga prostitutionen har minskat sedan förbudet infördes 1999 (se exempelvis SOU 2010:49;

men även Holmström 2008; Skilbrei & Holmström 2013). I den senaste omfattningskartläggningen framhålls att *”mycket tyder på att digitaliseringen av samhället och hur vi handlar med varor och tjänster i övrigt har påverkat gatuprostitutionens minskning. Parallellt med detta har polisens arbete med att beivra köp av sexuell tjänst på allmänna platser naturligtvis också bidragit till denna minskning”* (Länsstyrelsen i Stockholms län kommande: 65).

I ett antal studier och rapporter berörs frågan om i vilken utsträckning, och hur det svenska förbudet mot köp av sexuell tjänst har påverkat dem som säljer (se exempelvis Östergren 2006; Hubbard et. al 2008; Olsson 2010; SOU 2010:49; Larsdotter et. al. 2011; Danna 2012; Lewy & Jakobsson 2013; Edlund & Jakobsson 2014; Levy 2014). Ett tema som kommer upp gällande situationen i gatumiljö är att polisens närvaro på gatan har gjort att antalet köpare har minskat, vilket i sin tur kan ha ökat säljares utsatthet (se exempelvis Socialstyrelsen 2004; Hubbard et. al 2008; Dodillet och Östergren 2013). Informanter i dessa studier uppger att det minskade antalet köpare har inneburit lägre inkomster för dem som säljer, och att utrymmet för att välja bort köpare som verkar hotfulla, eller förhandla om kondom på så vis har blivit mindre (Dodillet och Östergren 2013:127). De som säljer sex på gatan upplever att transaktionerna idag måste gå fort, vilket innebär att utrymmet för riskbedömning är begränsat (ibid). En informant i en etnografisk studie av Jay Levy (2014) beskriver hur lagen har påverkat situationen för dem som säljer sex i gatumiljö:

twenty seconds, one minute, two minutes, you have to decide if you should go into this person's car ... now I guess if I'm standing there, and the guy, he will be really scared to pick me up, and he will wave with his hand 'Come here, we can go here round the corner, and make up the arrangement', and that would be much more dangerous. (Interview, 2010, Sex Worker (Internet; Escort; Street) Levy & Jakobsson 2014:599)

I situationen ovan beskriver en informant hur hon inte får någon tid att förhandla innan hon kliver in i bilen, kunderna beskrivs vara stressade och vill komma bort från platsen.

Det som Hubbard et. al. (2008) beskriver som *”spatial switching”* - prostitutionens flytt från synliga till mindre synliga arenor visar sig utifrån dessa iakttagelser och utsagor ha inneburit en ökad utsatthet och ett ökat risktagande. Hubbard et. al:s konklusion stöds av en del andra studier som på olika sätt belyser förbudet mot sexköp och hur det fungerar. En undersökning om svenska sexarbetares behov gällande hiv/STI prevention baserad på såväl ett kvantitativt som ett kvalitativt material visar liknande resultat (Edlund & Jakobsson 2014). Studien fokuserar på sexarbetares behov av hiv/STI prevention, men belyser också erfarenheter av utsatthet, våld, utanförskap och stigmatisering. Bland annat belyses frågan om säkerhetsstrategier och säkerhetsfrågan i förhållande till förbudet mot sexköp. I studien framkommer skilda förhållningssätt och erfarenheter av kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst. I den kvalitativa delen av studien uppger flera informanter att de har slutat att göra så kallade *”incalls”*, och att de inte längre säljer sex i den egna lägenheten/lokalen eller på hotell, trots att de upplever det som säkrare platser. Bakgrunden till beslutet är oron över att bli av med bostaden, då de har hört om andra som råkat ut för detta. Informanter berättar också om att de har slutat sälja sex på hotellrum, då de själva eller andra har erfarit att de blivit bortvisade från hotellet, vid misstanke om sexförsäljning (Edlund & Jakobsson 2014: 57). Att framförallt göra så kallade *”out-calls”* innebär ökade risker, då det inbegriper möten med okända människor på obekanta platser. Enligt Edlund & Jakobsson är sådana möten en del av arbetet i den

svenska kontexten. Flera informanter i denna studie beskriver hur specifika strategier för att undvika upptäckt medför en ökad utsatthet för personer som säljer, som en följd av ensamarbete på obekanta platser (ibid:62).

Rikskriminalpolisen beskriver en liknande utveckling i frågan om "out-calls", som en följd av kriminaliseringen. Även personer som köper sex föredrar "out-calls":

Många sexköpare föredrar "out-calls" då de betraktar risken för upptäckt som mindre om de beställer hem en kvinna istället för att utnyttja henne på ett hotellrum. (Rikspolisstyrelsen 2014:17)

I frågan om säkerhet i relation till lagstiftning uppfattar dock flera av informanterna i Edlunds & Jakobssons undersökning att kopplerilagstiftningen egentligen är den lag som tydligast påverkar säkerhetsfrågan, då flera informanter menar att den förhindrar samarbeten med andra personer (Edlund & Jakobsson 2014:60). Hur just specifikt förbudet mot köp av sexuell tjänst påverkar säkerheten skiljer sig åt bland informanterna. En del uppger att de har upplevt fler farliga situationer eller känt sig mer otrygga sedan lagen infördes. Andra framhåller att de tycker att lagen ger en ökad trygghet, eftersom förbudet gör det möjligt att hota kunden med en polisanmälan, om han inte betalar eller om han betar sig hotfullt eller våldsamt (ibid). Liknande resultat gällande förbudets inverkan på upplevelser av ökad trygghet har framkommit i andra studier, där informanter beskriver att möjligheten att göra en polisanmälan utan att själv bli bestraffad fungerar som ett slags skydd (Eriksson & Knutagård 2005; Larsdotter et. al. 2011). Flera informanter i Edlunds och Jakobssons studie framhåller att potentiella kunders oro för upptäckt påverkar deras säkerhetsstrategier. Köpare som ringer från icke registrerade nummer medför att de som säljer sexuella tjänster har mindre kontroll över vem de träffar (Edlund & Jakobsson 2014:61). Enligt Levy & Jakobsson (2014) är det framförallt de som har sexförsäljning som enda inkomstkälla som drabbas av köpare som vill vara anonyma:

Where many sex workers insist on obtaining such information for safety (indeed, many online commercials stress this as a requisite (see sexwork.net)), those who are in most desperate financial need are not so well placed to pick and choose their clients with such care. Again, those who are vulnerable, 'survival' sex workers, are those affected. (Levy & Jakobsson 2014:599)

Levy (2014) resonerar utifrån sin etnografiska studie om konsekvenser av den svenska sexköpslagen, kring det som inledningsvis beskrevs som "spatial switching" och menar att möjligheterna till såväl polisiärt som socialt och hälsovårdande arbete riskerar att försvåras i och med att försäljningen av sexuella tjänster allt oftare görs på insynsskyddade arenor (ibid:121). Jane Scoular (2010) konkluderar i sin studie att den lag som var tänkt att skydda och hjälpa kvinnor som säljer sex, i själva verket tycks skapa sämre förhållanden, framförallt för de mest utsatta; kvinnor i gatumiljö (ibid:20).

Medan en del studier framhåller hur utsatthet och risktagande har ökat i samband med kriminaliseringen, och att en konsekvens av förbudet har varit att prostitution har flyttat till mindre insynsskyddade areor, visar andra empiriska studier att beslutet att lämna gatan för att börja sälja sexuella tjänster online kan orsakas av flera samverkande skäl, utöver kriminaliseringen. I Anna Hulusjös avhandling om kvinnor som säljer sex (Hulusjö 2013) beskriver en kvinna hur hon i samband med kriminaliseringen av sexköp började sälja sex online, istället för på gatan. Beslutet påverkades delvis av kriminaliseringen av sexköp, men kanske främst av att prostitutionsmarknaden förändrades under den här

perioden. Informanten beskriver hur hon upplevde att allt fler yngre kvinnor med utländsk bakgrund började sälja sex på gatan, och att polisens närvaro ökade i samband med det:

So I decided to go online to get clients. So that [going online] coincided with the increase of foreign girls who were young and pretty, me getting older and that there were more detectives present [in the street], those three factors interacted in me feeling like there wasn't a market for me down there anymore. A lot of us Swedish girls disappeared around the same time from down there. For some time I was doing both and I guess it's only for the last couple of years that I haven't been there at all. (ibid:224)

Å ena sidan lyfts risker och utsatthet fram i diskussioner kring denna rumsliga flytt. Risker som i detta fall antas ha förstärkts genom kriminaliseringen. Å andra sidan visar studier om försäljning och köp av sexuella tjänster på mindre synliga arenor i Sverige idag, att försäljning över nätet inte nödvändigtvis kan betraktas som en direkt konsekvens av kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst, och heller inte nödvändigtvis behöver innebära upplevelser av isolering och ensamhet för dem som säljer. I Hulusjö (2013) framkommer att närvaron på nätet också kan innehålla värdefull social gemenskap:

One of the concerns that were raised regarding the privatization of prostitution and the relocation from the street to the web was that anonymous online spaces would have an isolating effect on people involved in prostitution. However, as illustrated by Alicia's and Selma's narratives, online spaces of prostitution contain bustling communities. In these spaces professional identities are developed and information is shared (Hulusjö 2013:230)

Hulusjö beskriver också hur det på olika sexarbetarfora erbjuds webbaserade "how-to'-guides", med information om att göra en hemsida, om att bedöma kunder och andra säkerhetstips. Gabriella Scaramuzzino (2014) visar i sin avhandling betydelsen av den sociala interaktionen på olika sexarbetarfora på nätet, och hur denna kan tolkas som ett uttryck för en kollektiv organisering. I båda dessa studier visar sig online-forum fylla en viktig social funktion. I Hulusjö:s studie framkommer hur kvinnor som säljer sex värdesätter interaktionen med andra säljare på nätet:

Lisa addressed both the practical and social functions of the forum. Primarily the forums offer a space in which women involved in prostitution can exchange experiences and talk about things they might not be able to talk about with others, secondly the forum has practical functions allowing women to report clients who are disrespectful, violent or suspected of being dangerous. (...) Sonja spoke of the companionship with others on the forums as making her feel less vulnerable. She argued that considering the extent to which women involved in prostitution operate independently in Sweden, online communities are of great importance. This was clearly the case for many of the participants (Hulusjö 2013:232)

Men, i Hulusjös material finns också intervjupersoner som uttrycker att de upplever flytten från gatan till nätet som problematisk och kravfylld:

I find it very negative that I can't solicit on the street because there are too many police officers there because I rather take clients that just shows up there, there could be much more risks when you get to know the men. There are other demands and they might start thinking of you as a girlfriend for

example and start demanding more... In that sense it puts women at greater risk, the sex purchase act.(informant i Hulusjö 2013:225)

Denna intervjuperson beskriver hur kriminaliseringen gjort att hon börjat sälja sex över nätet, och därigenom upplever svårigheter med att sätta gränser för sitt privatliv. Att sälja sex på gatan beskrivs här som enklare, mindre krävande och mindre riskfyllt. Flytten inomhus ställer nya krav på gränssättning och säkerhetsstrategier. Successivt har även medvetenheten om polisens närvaro på nätet ökat. I Scaramuzzinos avhandling om social interaktion på nätet beskrivs exempelvis hur både sexköpare och sexsäljare uttrycker rädsla för att vara övervakade av polisen, trots att det genom sexköpslagen enbart är kriminaliserat att köpa sexuella tjänster (Scaramuzzino 2014:246). Samtidigt beskriver några informanter i Levys studie (2014) hur kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst har inneburit ökade priser på sexuella tjänster förmedlade inomhus och att de av den anledningen har valt att resa just till Sverige för att sälja sex (Levy & Jakobsson 2014:9). Bystroms uppsats

Sammanfattningsvis: Ett flertal studier uppmärksammar att det har skett en flytt från utomhusprostitution till inomhusprostitution. I Sverige brukar denna förändring tolkas i relation till kriminaliseringen av sexköp. Hubbard et. al diskuterar prostitutionslagstiftningars betydelse för den rumsliga flytt som skett inom prostitutionen och framhåller att kriminaliseringen av prostitution på offentliga platser kan leda till att försäljning och köp av sexuella tjänster har flyttat till mer insynsskyddade arenor. Samtidigt har internet och mobiltelefonin utvecklats, vilket har skapat nya förutsättningar för kontaktskapande, oberoende lagstiftning. Digitaliseringen av samhället beskrivs ha påverkat gatuprostitutionens minskning, samtidigt som polisens arbete med att beivra köp av sexuell tjänst på allmänna platser har bidragit till denna minskning (Länsstyrelsen i Stockholms län kommande: 65). Hulusjös studie visar också att förändringar (internationalisering, ökad polisen närvaro) på prostitutionsmarknaden har betydelse för valet av kontaktarena. Oavsett bakgrund till flytten till mindre insynskyddade arenor, framhåller flera informanter i Edlund & Jakobssons studie att deras säkerhetsstrategier påverkas av förbudet mot köp av sexuell tjänst. På gatan beskrivs förhandlingsutrymmet som mindre, då de potentiella köparna uppges vara stressade. Samtidigt aktualiseras säkerhetsfrågan vid möten som bokats via nätet, eller mobil. I Edlunds och Jakobssons studie föredrar flera informanter att göra så kallade "outcalls" för att undvika upptäckt (och därmed risk att bli vräkt eller bortvisad från hotell). Denna utveckling bekräftas av RKP, och kan antas öka riskerna med att sälja sex, då möten med obekanta personer på okända platser uppges ha blivit vanligare. Samtidigt visar studier att den sociala interaktionen på nätet kan fungera stödjande, och även innebära att isoleringen bryts.

Socialt stigma, diskriminering och möten med myndigheter

Ett återkommande tema i diskussioner om sexköpslagens konsekvenser för personer som säljer sex är upplevelser av stigmatisering. Ett annat tema i diskussionerna om sexköpslagen är möjligheten att få stöd och hjälp av det svenska samhällets välfärdsinstanser, och i vilken utsträckning denna möjlighet begränsas genom upplevelser av diskriminering och stigmatisering. I utvärderingen av förbudet beskrivs

hur personer som har erfarenhet av att sälja sex uppger att de upplever att kriminaliseringen har bidragit till att förstärka det sociala stigma som ofta kopplas till prostitution:

De personer som utnyttjas i prostitutionen uppger att kriminaliseringen förstärkt det sociala stigma det innebär att sälja sex. De beskriver att de valt att prostituera sig och upplever sig inte vara ofrivilligt utsatta för något. Även om det inte är förbjudet att sälja sex upplever de sig vara jagade av polisen. De upplever sig vara omyndigförklarade i och med att deras handlingar tolereras men deras vilja och val inte respekteras. Vidare menar de att man kan skilja på frivillig och tvingad prostitution. (...) När det gäller de personer som fortfarande utnyttjas i prostitution måste ovan nämnda negativa effekter av förbudet som de beskriver närmast betraktas som positiva sett utifrån perspektivet att syftet med lagen är att bekämpa prostitutionen. (SOU 2010:49:130)

Citatet ovan har diskuterats och kritiserats i flera sammanhang, exempelvis i Edlund & Jakobssons rapport (2014) och i DO:s remissvar (DO Ärende LED 2010/97). Ambitionen med lagen var att bekämpa prostitutionen genom att flytta fokus från säljare till köpare. Resultat från attitydundersökningar (Kuosmanen 2008;2011; Svedin et. al 2012) visar att en stor andel av respondenterna stöder kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst, och även idén om att kriminalisera försäljning av sexuella tjänster. Resultaten kan relateras till ovanstående citat. Syftet med lagen var att uppmärksamma den så kallade efterfrågan och lägga ansvaret för prostitutionen på köpare. Den ensidiga kriminaliseringen syftade också till att synliggöra dem som säljer sex som offer, som ej bör bestraffas. Att de personer som citeras ovan beskriver att de upplever att kriminaliseringen har förstärkt det sociala stigma det innebär att sälja sex torde, utifrån ambitionen med lagen, uppfattas som problematiskt. Utvärderingen konkluderar emellertid att ett sådant utfall kan betraktas som positivt, då det överordnade syftet med lagen beskrivs vara att minska prostitutionen. Här tycks den ideologiska förståelsen för prostitutionen underordnas målet att "bekämpa prostitutionen".

Flera studier beskriver upplevelser av stigmatisering (Larsdotter et. al. 2011; Hulusjö 2013; Edlund & Jakobsson 2014; Scaramuzzino 2014). I Scaramuzzinos avhandling framkommer att sexsäljarna på de forum Scaramuzzino undersökt upplever sig vara stigmatiserade i större utsträckning är de sexköpare som är aktiva på forumen (Scaramuzzino 2014:223). Speciellt tydliga blir erfarenheter av stigmatisering och diskriminering i mötet med myndigheter. Sådana upplevelser beskrivs i flera studier medföra begränsade möjligheter att få hjälp och stöd. I Hulusjös avhandling framträder flera empiriska exempel som beskriver situationer där polisen bemött personer som säljer sexuella tjänster på ett respektlöst och diskriminerande sätt. I Hulusjös studie beskrivs både kvinnor som anklagar sig själva för erfarenheter av det våld som de har utsatts för, och som därför undviker att anmäla, men även de kvinnor som har valt att rapportera erfarenheter såsom våldtäkt till polisen. Bemötandet av polisen, beskrivs i dessa fall som kränkande och diskriminerande:

Skepticism towards the police is clearly not unfounded, many of the participants had experienced discrimination, not only by the police but also the law courts and the judicial system. (...) Both Maria's stories speak of how she, as a 'prostitute', was placed outside of the protection of the law. In the rape trial the perpetrator was not convicted despite the evidence. Maria was made responsible for being violated, as a 'prostitute' she was constructed as an 'undeserving victim'. Maria drew the conclusion that as a 'prostitute' she cannot expect to be protected by the law, she has to look outside of the law for protection. (Hulusjö 2013:299-300)

Även i Edlund & Jakobsson studie beskrivs erfarenheter av möten med polisen, där exempelvis våldtäktsanmälningar inte tagits på allvar (Edlund & Jakobsson 2014:64). Oro för att väcka polisens intresse, kan också leda till att man helt undviker att anmäla brott. Samtidigt framkommer också positiva erfarenheter av möten med polisen. I Levy:s studie från 2014 citeras ett flertal socialarbetare som arbetar inom prostitutionsgrupperna, som har hört gott om polisens arbete genom sina klienter. Även personer som säljer sex beskriver positiva erfarenheter av möten med polisen:

I met a lot of very good police people...They care about people...people being beaten up and being abused, it's like police take that very seriously (intervju med sexarbetare Internet eskort; Levy 2014:212)

Att kriminaliseringen av sexköp kan innebära ett ökat stigmat för dem som köper sex visar sig också samtidigt kunna fungera som ett skydd för personer som säljer sex. I Larsdotter et. al:s rapport beskriver en informant hur den svenska lagstiftningen fungerar som en säkerhet, eftersom den innebär att informanten kan anmäla köparen utan att själv åka fast. Liknande resonemang framkommer i Eriksson och Knutagårds från 2005. Lagstiftningen beskrivs här som ett skyddsnet, eftersom den ger säljaren en möjlighet att utöva makt över köparen (ibid). Något som samtidigt framträder tydligt är negativa upplevelser av möten med polisen. I första hand gäller det möten då man vill anmäla brott såsom våldtäkt eller rån, situationer där man upplevt diskriminering. Ett exempel på det återfinns i Lewys material: *One police (officer) wouldn't take my anmälan (statement/report) because he said "You're a prostitute and a prostitute can't be raped, because you get money (Lisa, informant interview)* (Levy 2014:216). Ett flertal intervjupersoner i Levys studie beskriver hur de har negativa erfarenheter av möten med polisen, i situationer då de sökt stöd och hjälp. En intervjuperson i Levys studie upplever att stödet från myndigheter (i detta fallet polis) är villkorat; *They make you a victim, and if you don't comply with being a victim, it's like they make you a criminal* (intervju Sarah i Levy 2014:217). Att det förekommer att representanter för myndigheter gör en distinktion mellan skyldiga och oskyldiga offer lyfts även fram i andra studier. I Annelie Siring's studie (2008) om polisens och socialarbetares förhållningssätt till sexköpslagen framträder en motsägelsefull syn på sexsäljare. I studien beskriver polis utländska sexsäljare i större utsträckning som sårbara, unga, utsatta, fattiga, okunniga och ofta tvingade in i prostitutionen, medan svenska sexsäljare beskrivs som självständiga, äldre och mindre utsatta (Siring 2008: 343):

Man borde ju kunna särskilja där, att om du köper en ung ryska och du vet att du köper henne genom en organisation då borde det straffas mer, alltså vara tuffare, ett tuffare synsätt än om du vet att den här tjejen är frivillig, hon har gjort det si och så många år, hon får behålla pengarna själv, det är ett eget val, hon har trots allt valt det själv då. (intervju med polis, citat ur Siring 2008:342).

Siring konkluderar att trots att poliserna i hennes material menar att det inte finns några kvinnor som säljer sex frivilligt, så framställer intervjupersonerna svenska kvinnor som frivilliga i större utsträckning än utländska kvinnor. Detta gör, menar Siring, att de svenska kvinnornas kunder inte uppfattas som lika viktiga att uppmärksamma. Istället är det de utländska kvinnornas kunder de vill lägga fokus på (ibid). Här framträder en

distinktion mellan frivilliga aktörer och tvingade offer, som liknar den som intervjupersoner som säljer sex uppger att de har erfarit i kontakt med myndigheter. Även i bemötandet av kvinnor som under tillfälliga perioder vistas i Sverige och säljer sexuella tjänster kan detta förhållningssätt urskiljas. Trots protester förekommer det fall då svensk polis utvisar personer som har misstänkts försörja sig på ett "oärligt sätt" (genom försäljning av sexuella tjänster) med stöd av utlänningslagen (se exempelvis Svedin et al. 2012; jmf Askola 2007). Även ett sådant förhållningssätt och bemötande kan tolkas som ett särskiljande mellan "frivilliga aktörer" och "tvingade offer", genom vilket vissa personer får stöd och hjälp medan andra antingen inte får det, eller i vissa fall bestraffas.

Flera studier belyser frågan om i vilken utsträckning personer som säljer sexuella tjänster har förtroende för svenska myndigheter (se exempelvis Östergren 2006; Olsson 2007, Socialstyrelsen 2007; Larsdotter et al. 2011; Jonsson och Svedin 2012; Scaramuzzino 2014). Förtroendefrågan är av relevans, då ambitionen med förbudet var att ge stöd och hjälp till de personer som säljer sexuella tjänster, samtidigt som de som köper bestraffas. Några studier visar en tydlig misstro gentemot myndigheter. Exempelvis uttrycker flertalet informanter i Edlund & Jakobssons studie att de har litet förtroende för myndigheter, och är tveksamma till att ta kontakt med hälso- och sjukvården. Majoriteten av informanterna i denna studie oroar sig för att möta fördomar och få ett dåligt bemötande i kontakt med myndigheter. Fördomar och upplevelser av diskriminering är centrala teman i intervjupersonernas liv, och i Edlunds och Jakobssons studie framkommer också att de som upplevt diskriminering är mindre benägna att berätta att de säljer sex vid hiv/STI-testning. Något som begränsar möjligheterna till att ställa frågor om säker sex och motivera regelbunden testning, utan upplevelsen av att bli ifrågasatt, menar informanterna i studien (Edlund & Jakobsson 2014:88). Även i Larsdotter et. al:s studie om hbt-personers erfarenheter av att sälja sexuella tjänster beskriver flera informanter stigmat som ett hinder både för att söka hjälp men också för att prata med någon om sin verksamhet. Larsdotter et. al (2011:9) konkluderar att bristande kunskap om en människas sexuella praktik leder till bristande säkrare sex-rådgivning och sämre anpassade råd generellt. I en annan rapport om män som säljer sex till män framträder också socialt stigma som ett av de främsta problemen hos de manliga respondenterna (Eriksson och Knutagård, 2005). I Olssons studie (2010) förmedlas en lite annan bild. Av 245 respondenter svarar 43 % att de har upplevt kontakten med olika myndigheter som "bra" och 23 % att de har upplevt den som "mindre bra" (ibid:40). Majoriteten av de svarande i denna studie har med andra ord relativt god erfarenhet av möten med myndigheter. Olsson framhåller emellertid samtidigt att det i anslutning till denna fråga också framkom en hel del kommentarer och beskrivningar av möten med myndigheter som hade upplevts som kränkande:

I anslutning till frågan om kontakten med myndigheter fanns möjlighet att uttrycka vilken form av support/hjälp respondenterna önskar. Med hänsyn till den stora mängd kommentarer, jämfört med kommentarerna till de andra frågorna, förefaller det som att denna frågeställning har engagerat respondenterna mest. I flertalet kommentarer nämns olika förslag till förbättring. Förslag som ofta utgår ifrån erfarenheter av ett stigmatiserande bemötande av olika myndigheter. En annan frekvent förekommande kategori av kommentarer handlar om att befintlig lagstiftning inom området gör det svårt att få hjälp, andra uppger att de klarar sig bra själv (ibid:47).

Även i andra studier uttrycks rädsla och oro för möten med myndigheter, och vad dessa

möten kan leda till. Scaramuzzino (2014) finner exempelvis i sin etnografiska studie på nätet att sexsäljarna på de forum hon studerade uttryckte svag tillit till socialarbetare och polis. Framförallt uttrycks en tydlig oro för vad ett möte med myndigheter skulle kunna leda till:

Sexsäljarna uttryckte att de främst var rädda för att "omyndigförklaras" och för att förlora vårdnaden om sina barn om det skulle komma till "fel" myndighetsföreträdarens kännedom att de sålde sexuella tjänster. Denna rädsla var baserad på andra sexsäljares erfarenhet av att ha förlorat rätten att umgås med sina barn. Flera sexsäljare uppgav att de var ensamstående mammor. De fruktade därför att de per automatik skulle betraktas som olämpliga föräldrar som utsatte sina barn för faror och risker och gav bristande omsorg oavsett hur väl de tog hand om sina barn och hur de hanterade att de sålde sexuella tjänster (ibid:188).

Diskrimineringsombudsmannen (DO, Ärende LED 2010/97, Handling 2) kritiserar den slutsats som presenteras i utvärderingen av förbudet gällande socialt stigma, och menar att ett ökat stigma kan innebära sämre förutsättningar för hälsofrämjande och hiv-preventivt arbete. DO:s farhågor kring de negativa hälsoeffekterna av socialt stigma får stöd i bland annat FNs organ för frågor som rör hiv och aids, UNAIDS. De framhåller att lagar som kriminaliserar prostitution påverkar möjligheten att bedriva effektiv hiv-prevention negativt, och UNAIDS avråder därför från kriminalisering. Risker att det sociala stigmat påverkar bemötandesituationer med exempelvis myndigheter, socialtjänsten, hälso- och sjukvården, polisen och rättshjälpsystemet beskrivs som stor (ibid). Resultaten från några av de studier som presenteras i denna kunskapssammanställning kan tolkas i relation till detta perspektiv. Här beskrivs erfarenheter av, och rädsla för fördomar och diskriminering leda till att personer som säljer sexuella tjänster i möjligaste mån försöker undvika att ha kontakt med myndigheter. Vid kontakt med myndigheter beskrivs möjligheten att uttrycka behov av adekvat stöd och rådgivning, av rädsla för att bli upptäckt och "avslöjad" som begränsad. Något som i sin tur beskrivs leda till bristande stöd och vård till personer som har behov av det. I Edlunds och Jakobssons studie framkommer också att behovet av anonymitet och en önskan att undvika myndigheter gör att frivilligorganisationer har kommit att spela en viktig roll som ett alternativ till kontakter med myndigheter (ibid).

Sammanfattningvis: Resultat från de studier som presenteras under detta tema beskriver erfarenheter av diskriminering och upplevelser av socialt stigma. Erfarenheter av möten med myndigheter såsom hälso- och sjukvård och polis beskrivs som negativa, och inte sällan diskriminerande. Rädslan för att bli upptäckt och bemött med fördomar visar sig i flera av studierna vara stor, vilket gör att man ljuger för att få ett bra bemötande. Kontakt med myndigheter beskrivs således här i stor utsträckning som ett slags hot. I studierna framkommer dock också exempel på positiva erfarenheter av möten med svenska myndigheter såväl med polis som andra myndigheter. Att personer som säljer sexuella tjänster undviker kontakt med polis och hälso- och sjukvård kan emellertid innebära att de inte får tillgång till den vård och det skydd som de har rätt till. I vilken utsträckning upplevelser av diskriminering och stigma kan tolkas som ett direkt uttryck för oavsedda konsekvenser av förbudet mot sexköp är svårt att avgöra. Icke desto mindre visar studierna att personer som säljer och köper sexuella tjänster tydligt påverkas av den samhälleliga kontexten, och dess syn på personer som säljer och köper sexuella tjänster.

Konsekvenser av en specifik förståelse för prostitution – hög tröskel för att få hjälp och stöd

Ett närliggande område är erfarenheter av möten med socialtjänsten och de tre specialiserade enheter som erbjuder stödinsatser till personer som säljer och köper sexuella tjänster. I samband med att lagen instiftades formulerades tydligt en ambition att kriminaliseringen av sexköp skulle fungera kompletterande till de sociala insatser som erbjuds personer som säljer sexuella tjänster. I frågan om prostitutionsgruppernas arbete och insatser visar litteraturen en mångfacetterad bild och resultaten som presenteras studierna kan tolkas som motstridiga. Å ena sidan visar utvärderingar och rapporter gällande av prostitutionsenheternas verksamheter hur personer som har sökt hjälp har positiva erfarenheter av att få stöd, hjälp och behandling vid enheterna (se exempelvis Dahlborg & Hulusjö 2010; Kjellgren et. al 2012). Å andra sidan beskrivs i andra studier hur möjligheten att få stöd och hjälp vid dessa enheter upplevs som begränsad, och hur personer som sökt sig dit har fått ett negativt bemötande (se exempelvis Danna 2012; Edlund & Jakobsson 2014; Levy 2014).

I Kjellgren et al:s studie, som bygger på kvalitativa intervjuer med personer som fått samtalsbehandling vid landets prostitutionsenheter, framkommer att samtliga har upplevt sig bli positivt bemötta av personalen vid enheterna. Bland annat beskrivs upplevelser av att ha blivit sedd, bli hörd och få uppmärksamhet:

Fick 100 % uppmärksamhet, blev tagen på allvar när jag hade behov av att bara sitta still utan att prata. Jag hade ett stort förtroende för min samtalskontakt efter en tid kunde jag öppna upp mig och börja prata ut
(citrat ur intervju, Kjellgren et. al 2012:16).

Intervjupersonerna beskriver också relationskapandet mellan behandlare och klient som ett mödosamt och långsiktigt arbete. I denna studie beskriver intervjupersonerna att de värdesatt att få lov att komma till en specialiserad enhet. Framförallt på grund av att intervjupersonerna upplevt att personalen har haft erfarenhet och trygghet att möta frågorna, och vetskapen om att de som arbetar vid dessa enheter har mött frågorna förut:

Kan inte nog betyga alltså hur viktigt det är att det finns en specialenhet för att...att träffa nån som faktiskt träffar andra i samma situation...som inte för den sakens skull... inte är avtrubbad (citrat ur intervju ibid:25)

Några informanter i studien beskriver hur de uppfattar prostitutionsgruppernas verksamhet som ett uttryck för att samhället bryr sig och tar ansvar genom att organisera stöd och hjälp som är gratis- något som uppskattas av intervjupersonerna i denna studie (ibid:28). I Dahlborgs och Hulusjös studie (2010) om prostitutionsgruppens uppsökande arbete i Göteborg framkommer att socialarbetarnas närvaro i gatumiljön uppskattades av intervjupersonerna. Dels uppskattades närvaron i gatumiljön för att möjliggöra tidiga insatser riktade till unga kvinnor och dels uppskattades socialarbetarnas närvaro på gatan av sociala skäl. En informant beskriver hur hon upplever det som positivt att *"någon kommer förbi, frågar hur det är, och pratar lite"* (Dahlborg & Hulusjö 2010).

Parallellt med ovanbeskrivna bild framträder andra erfarenheter av prostitutionsenheternas insatser. I Levys studie beskriver informanter hur de har upplevt att stödet och hjälpen från vissa enheter har varit villkorat. En informant beskriver hur representanter från den specifika enheten hon sökte hjälp hos enbart hade haft för avsikt

att hjälpa henne att bli sjukskriven, om hon upphörde med att sälja sex i tre månader:

”If you are stopping prostitution for three months, and you don’t do anything for three months, then I will write that paper”...So I was angry, because if you are working in sex work, what (how) am I going to get the money. I need money first, then I can stop” (interview with sex worker, Levy 2014:166).

Baserat på empiriska exempel som ovan, menar Jakobsson och Levy att vissa av prostitutionsenheterna ger uttryck för en attityd och en ansats som i stor utsträckning präglas av den förståelse för prostitution som förbudet grundar sig på. Författarna framhåller att en sådan ansats gör att de personer som söker hjälp uppfattas som maktlösa och traumatiserade offer (Jakobsson och Levy 2014:11).

Även Daniela Danna (2012) lyfter i sin studie om prostitutionsgruppernas och polisens arbete i Stockholm fram hur ideologin bakom förbudet mot köp av sexuell tjänst präglar de insatser som erbjuds. I sin artikel diskuterar Danna hur den specifika förståelsen för prostitution påverkar förhållningsättet till dem som söker stöd vid de enheter som erbjuder stöd och hjälp. I sitt intervju-material finner hon exempel på representanter för stödinsatser som utgår från synen på personer som säljer sex som traumatiserade och trasiga:

because the policy model implies that people who are in prostitution are traumatized and in need of help as it defines prostitution as violence against women. “A great deal of them have traumas which they need to elaborate”, declares in fact the public service called Prostitutionsenheten [Danna’s interview]. (Danna 2012:84)

I Danna’s material finns också intervjuer med personer som säljer sex. En informant beskriver en situation då hon sökte hjälp vid en prostitutionsenhet, och möttes av en förklaring och förståelse för hennes livssituation som inte stämde överens med hennes egna upplevelser. Hon hade exempelvis inte erfarit sexuellt våld som barn: *“I felt very confused, I started to doubt what I knew... In the end I left therapy”* [Danna’s interview, Danna 2012:85]. Levy (2014) konkluderar i sin studie om personer som säljer sex och med professionella som på olika sätt arbetar med frågan, att tröskeln in till prostitutionsgruppernas stöd och hjälp är hög. För att komma över den, menar Levy att klienter måste anpassa sig till det specifika synsätt som ligger bakom förbudet mot sexköp:

In order to be eligible for service provision, these sex workers may have to conform to mainstream Swedish constructions of sex worker identity and discourse. Thus, sex workers may feel that they have to construct a “victim” status so that they can gain access to service providers’ “energy” and resources (Levy 2014:164)

I studierna som refereras ovan beskrivs prostitutionsgruppernas verksamhet i större eller mindre utsträckning som präglade av en specifik förståelse för prostitution och dess bakomliggande orsaker. Levy framhåller att en del enheter präglas mer av detta perspektiv än andra. Ett av målen för verksamheterna är att arbeta för att minska prostitutionen och insatserna präglas av en nolltoleransansats. Å andra sidan finns det inslag av skadereduktion i enheternas arbete. Svedin et. al. (2014) konkluderar att Malmö är den enhet som tidigast och mest konsekvent arbetar med skadereducerande insatser (Svedin et. al. 2012:6). Daniela Danna uppehåller sig emellertid i sin artikel vid

nolltoleransansatsen, och menar att ett sådant förhållningssätt kan innebära att personer som har behov av stöd undviker att söka hjälp vid de specialiserade enheterna på grund av att specifika förväntningarna på hur man ska vara som klient. Förväntningar som gör att tröskeln in till verksamheten blir hög (ibid).

Litteraturen som refereras ovan uppmärksammar hur en på förhand bestämd förståelse för köp och försäljning av sexuella tjänster kan komma att påverka hur tillgängliga stödinsatserna är, och för vem de görs tillgängliga. Speciellt tydlig blir frågan om tillgång till sociala insatser när det gäller hbt-personer som säljer sexuella tjänster. I Larsdotter et al:s studie (2011) uppmärksammas en annan form av sex mot ersättning än den som sker mellan (antaget) heterosexuella kvinnor som säljer sex till män, där de som säljer i relativt stor utsträckning *"inte överensstämmer med gängse föreställning om "prostituerade" (den heterosexuella kvinnan som säljer sex till män)"* (ibid:41). Många informanter i studien upplever att de möts av en alltför ensidig syn på "prostituerade" och att det är svårt att känna igen sig i den gängse bilden (ibid:176). Författarna till studien menar att en analys av sexsäljande alltid bör inkludera en könsmaktsanalys, men även andra faktorer som ålder, etnicitet, klass, funktion, sexuell identitet och könsuttryck. Bland informanterna i Larsdotter et. al:s studie återfinns en rad olika, varierade erfarenheter oberoende könsidentitet eller sexuell identitet, där individuella förutsättningar som bland annat självkänsla, ekonomisk situation, arena för sexsäljandet, droganvändning, syn på sex, förmåga till gränssättning, socialt bemötande, tillgång till stöd och hjälp är faktorer som påverkar situationen för personer med erfarenhet av sex mot ersättning (ibid:278). Studien visar också att kvinnor, män och transpersoner säljer sex under liknande förutsättningar, med individuell variation. Larsdotter et. al. (2011) menar att synen på att män som säljer sexuella tjänster är en osynlig grupp är problematisk och missvisande. Studien visar att den manliga prostitutionen inte alls är så osynlig som den framställs, och att män från Sverige som säljer sex via nätet inte är en dold grupp, som är svår att nå. Det som krävs för att uppmärksamma denna grupp är emellertid kunskap om internet, och en grundläggande hbt-kompetens (ibid). I DO:s yttrande gällande utvärderingen diskuteras konsekvenserna av att det sociala arbetet som riktar sig till personer som säljer sex framförallt fokuserar på kvinnor:

Av studien "De osynliga synliga männen som säljer sex" som genomfördes inom ramen för regeringens handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål framgår att det sociala arbetet kring sexsäljande personer nästan uteslutande är fokuserat på kvinnor som säljare. Att utredningen i sin utvärdering främst utgått från prostitution där män köper sex av kvinnor förstärker osynliggörandet av andra former av prostitution. Utifrån ett intersektionellt perspektiv anser DO att flera normer och maktordningar behöver beaktas som komplement till könsmaktsanalysen för att fånga upp prostitutionens komplexitet (DO 2010:65).

Förbudet mot köp av sexuell tjänst var tänkt som ett komplement till sociala insatser, riktade till personer i prostitution. Denna iakttagelse framstår som särskilt viktig och angelägen:

Penalization of sex purchases was expected to reduce prostitution. However, the 1998 Kvinnofrid bill also declared that such a step was merely complementing social interventions to "... motivate prostitutes to seek help and to get away from the destructive lives they are leading" (1997/98:55, p.106). Reiterated in 2011 (GoS bill 2010/" 11:77), this position is no trivial detail, since it strongly

suggests that the laws of the social service and health care sectors ought to be seen as the backbone of Sweden's prostitution policy (Florin 2012:270)

Ola Florin menar i sin artikel om svensk prostitutionspolitik att ambitionen med att kriminaliseringen skulle fungera som ett komplement till insatser inte bör betraktas som en trivial detalj, utan i själva verket bör uppfattas som stommen i den svenska prostitutionspolitiken. I en artikel som belyser utvecklingen i Storbritannien och Wales lyfter Jane Scoular och Anne Carline (2014) fram just de sociala insatsernas betydelse och förhåller sig kritiska till en allt för stor betoning på juridiska åtgärder:

Rather than trying to reduce supply and demand via criminal justice measures, it may be better to think about how the law (criminal and other) may be used alongside other social initiatives to improve conditions and safety in and out of sex work. Policy needs to be focused on what can reasonably be done to protect those involved in sex work – both men and women, based on the reality of their experience and of the industry, which is far more diverse and complex than the heterosexual exploitation model upon which neo-abolitionism is premised (see also Weitzer, 2013: 16) (Scoular och Carline 2014:622).

Sammanfattningsvis visar litteraturen gällande erfarenheter av sociala insatser riktade till personer som säljer sexuella tjänster en motstridig bild. Å ena sidan visar en utvärdering av prostitutionsenheternas arbete (Kjellgren et. al 2012) hur personer som har genomgått behandling vid någon av enheterna har upplevt verksamheternas insatser som positiva och mycket värdefulla. Erfarenheter från en forskningscirkel om uppsökande arbete visar också att intervjupersonerna uppskattar socialarbetarens insatser i gatumiljö (Dahlborg & Hulusjö 2010). Å andra sidan visar studier (se exempelvis Levy 2014; Danna 2012; Larsdotter et. al 2011) att det stöd och den hjälp prostitutionsenheternas erbjuder kan upplevas som villkorat. I dessa studier konkluderas att den dominerande synen på prostitution som ett uttryck för en könsmaktsordning, med fokus på kvinnors utsatthet i förhållande till mäns våld kan innebära att variationen av erfarenheter osynliggörs i de sammanhang och verksamheter som ska erbjuda hjälp och stöd. Detta kan i sin tur medföra att de personer som inte kan identifiera sig med en specifik bild av vem en person som säljer sex är och vilka behov denna person har, får en begränsad tillgång till stödinsatser.

Diskussion

Antalet artiklar och rapporter som har publicerats inom området prostitution och prostitutionspolitik under 2000-talet är stort. Särskilt omfattande är litteraturen som diskuterar och analyserar olika former av juridiska åtgärder och effekterna av dessa. I denna rapport har förbudet mot köp av sexuell tjänst i Sverige stått i fokus och kunskapsöversikten har fokuserat på litteratur som behandlar i vilken utsträckning lagen har haft *avsedd effekt* (normativ effekt och/eller inverkan på omfattningen) och i vilken utsträckning relationen mellan personers erfarenheter av att köpa och sälja sexuella tjänster och samhällsliga insatser riktade mot prostitution kan tolkas och förstås som *oavsedda konsekvenser* av kriminalisering av köp av sexuell tjänst.

I denna avslutande del kommer de teman som framträtt att sammanfattas och även relateras till en övergripande diskussion om prostitutionspolitik. Diskussionen är strukturerad på samma vis som litteraturgenomgången, När det gäller frågan om hur förbudet har påverkat *omfattningen av prostitutionen* i Sverige visar sig bilden vara mångtydig. Resultat från vissa studier kan tolkas som att det skett en förändring, Samtidigt har dessa slutsatser kritiserats med fokus på metodologiska problem. Den empiriska grunden visar sig vara svag av flera skäl. Frågorna kring slutsatserna gällande förbudets inverkan på omfattningen är därmed flera; Kan vi dra slutsatser om prostitutionens omfattning i sin helhet genom att samla in uppgifter från den synliga gatuarenan, och/eller vid specifika perioder på andra arenor? Vilka definitioner grundar sig beräkningarna på? Hur har internets påverkat prostitutionsmarknadernas utveckling under de senaste tio åren? Köp och försäljning av sexuella tjänster visar sig vara komplexa och mångfacetterade fenomen, som är svåra att urskilja och avgränsa. Detta skapar svårigheter i att göra en bedömning av hur förbudet har påverkat omfattning och förekomst.

De studier som har undersökt *attityder till prostitution* före och efter införandet av lagen indikerar att det har skett en attitydförändring gällande hur prostitutionen ska hanteras juridiskt. Stödet för en kriminalisering av såväl köp som försäljning har ökat. Frågan är om denna attitydförändring uttrycker att stigmat kring prostitutionen har flyttats från dem som säljer till dem som köper, eller om kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst har inneburit en ökad stigmatisering för såväl dem som köper som säljer sex. Att stödet för en kriminalisering av försäljning av sexuella tjänster visar sig vara så stort i dessa undersökningar indikerar att attityder till kriminalisering har förändrats, men inte utifrån den förståelse av prostitution som ligger bakom lagen, utan i en annan riktning.

Slutsatserna som dras gällande sambandet mellan *förekomsten av människohandel för sexuella ändamål och prostitutionslagstiftning* indikerar att det finns ett samband och att det förefaller vara så att förekomsten av människohandel för sexuella ändamål är lägre i de länder där prostitutionslagstiftningen är sträng (inbegriper förbud antingen mot såväl koppleri och försäljning och/eller köp eller enbart mot koppleri). Samtidigt framhåller författarna till dessa studier betydelsen av att tolka resultaten med försiktighet på grund av att den empiriska basen är osäker. Den statistik som finns tillgänglig gällande människohandel för sexuella ändamål är osäker på grund av att definitioner av offer för människohandel skiljer sig åt mellan länder, och uppgifternas tillförlitlighet är beroende av hur väl utvecklat rättsystemet är för att upptäcka och hantera denna fråga.

Ett flertal studier uppmärksammar att det har skett *en flytt från utomhusprostitution till inomhusprostitution*. I Sverige brukar denna förändring tolkas i relation till kriminaliseringen av sexköp. Samtidigt har internet och mobiltelefonin utvecklats, vilket har skapat nya förutsättningar för kontaktskapande, oberoende lagstiftning. Hulusjös studie visar att förändringar (internationalisering, ökad polis närvaro) på prostitutionsmarknaden har betydelse för valet av kontaktarena. Resultat från Edlund & Jakobssons studie visar att informanternas säkerhetsstrategier påverkas av kriminaliseringen i Sverige. På gatan är förhandlingsutrymmet mindre, då de potentiella köparna upplevs vara stressade. Samtidigt visar sig säkerhetsfrågan vara synnerligen aktuell vid möten som bokats via nätet, eller mobil. Att göra så kallade "outcalls" för att undvika upptäckt (och därmed risk att bli vräkt eller bortvisad från hotell) är en strategi. Denna utveckling bekräftas av RKP, och kan antas öka riskerna med att sälja sex, då möten med obekanta personer (ibland från oregistrerade nummer) på okända platser blir vanligare. Samtidigt visar några studier att den sociala interaktionen på nätet mellan såväl köpare och säljare, som mellan säljare på nätet kan fungera stödjande, och även innebära att isoleringen bryts.

Erfarenheter av diskriminering och upplevelser av socialt stigma beskrivs i flera studier. Informanter beskriver negativa erfarenheter och upplevelser av diskriminering i möten med myndigheter såsom hälso- och sjukvård och polis. Rädslan för att bli upptäckt och bemött med fördomar i kontakt med myndigheter visar sig i flera studier vara stor, vilket gör att informanter uppger att de i vissa fall ljuger för att få ett bra bemötande. Att personer som säljer sexuella tjänster undviker kontakt med polis och hälso- och sjukvård kan innebära att de inte får *tillgång till den vård och det skydd* som de har rätt till.

Ett antal studier visar att *ideologin* som förbudet bygger på, det vill säga *synen på prostitution som ett uttryck för en könsmaktsordning*, med fokus på kvinnors utsatthet i förhållande till mäns våld, kan innebära att variationen av erfarenheter osynliggörs i de sammanhang och verksamheter som ska erbjuda hjälp och stöd. Det stöd och den hjälp som erbjuds av de specialiserade enheter som riktar sig till personer som säljer och köper sex upplevs av en del informanter vara villkorat. Sådana upplevelser kan medföra att de personer som inte kan identifiera sig med denna specifika bild av vem en person som säljer sex är och vilka behov denna person har, inte får eller söker det stöd och den hjälp de har rätt till.

Hur kan då det som framträder i litteraturen tolkas? I litteraturen som berör prostitutionspolitik behandlas också kriminalisering av sexköp med utgångspunkt i annan nationell kontext än den svenska. Jane Scoular och Maggie O'Neill (2007) diskuterar exemplet Storbritannien, och föreslår att staters ökade intresse för att hantera frågan om prostitution med hjälp av en kombination av juridiska åtgärder och sociala insatser kan tolkas om ett uttryck för en politisk trend, vari sociala problem individualiseras. Scoular framhåller att juridiska och sociala insatser som riktas mot enskilda individer osynliggör de strukturella förhållanden som påverkar och formar enskilda individers livsvillkor. Med utgångspunkt i detta perspektiv tolkas olika former av kriminalisering inom prostitutionsområdet som en form av statlig styrning, där enskilda individer får bära individuellt ansvar för att hantera strukturella problem⁵ (se även

⁵ Även Phoenix (2007) diskuterar detta – begreppet "government from above" and "government from below" – utvecklade. Även om dessa kritiska analyser och diskussioner av brittisk prostitutionspolitik inte explicit behandlar svensk kontext går resonemangen att relatera till svensk kontext

Hubbard, Matthews & Scoular 2008; Scoular 2010). Argumentet är att inte alla människor som säljer sex gör det av tvång, och att alla kvinnor som säljer sex inte bör betraktas som offer som ska hjälpas genom att staten inför ett förbud mot att köpa sex. Detta resonemang bygger på antagandet att det inte finns en form av prostitution som är representativ för alla. Istället har människor som säljer sex olika behov, och förbud mot sexköp är därför ingen lösning, menar exempelvis Weitzer (2012). Han grundar sina resonemang på empirisk forskning och betonar att kvinnor och män som säljer sex har olika erfarenheter av utnyttjande och exploatering (ibid). Kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst grundar sig på en rad antaganden om personer som säljer och köper sex (se exempelvis Brooks-Gordon 2010; Florin 2012). På senare år har dock flera svenska och internationella studier synliggjort en tydlig komplexitet och variation i erfarenheterna av att sälja och köpa sexuella tjänster (se exempelvis Eriksson & Knutagård 2005; Sanders 2005; 2008; Östergren 2006; Socialstyrelsen 2008; Olsson 2007; 2010; Brooks-Gordon 2010; Larsdotter et. al 2011; Hulusjö 2013; Edlund & Jakobsson 2013; Scaramuzzino 2014). Resultaten från dessa studier kan sägas utmana den dominerande förståelsen av vad prostitution är och hur den kan förstås och hanteras.

Frågan om kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst som ett uttryck för en individualisering av sociala problem återkommer även som ett tema inom nordisk forskning (exempelvis Skilbrei & Holmström 2011;2013). Josefin Erikson analyserar (2011) i sin avhandling i statsvetenskap den svenska prostitutionspolitiska processen som ledde fram till kriminalisering av sexköp, och framhåller att kriminaliseringen inte i huvudsak drevs med radikalfeministiska förtecken. Snarare grundade den sig på en idé om prostitution som ett uttryck för en ojämlik relation mellan könen. I argumentationen för kriminalisering låg dock fokus på individuellt ansvar:

en central idé i argumentationen för en kundkriminalisering var ett individperspektiv på ansvarsfrågan. Köparen pekades ut som medveten om sina handlingar och som ansvarig för dem. Härigenom skilde sig den generella kriminalpolitiska inramningen av frågan från den som företräddes av förespråkare för sociala åtgärder mot prostitution, eftersom den senare inramningen lägger ansvaret på samhället och därigenom fråntar individerna ett ansvar för sina handlingar.”
(Erikson 2011:172)

Den socialpolitiska förståelsen för frågan tycks utifrån detta resonemang krocka med den kriminalpolitiska. De resultat som redovisas i studierna om attityder går att tolka i relation till ovanstående resonemang. Även om den ursprungliga ambitionen med normförändringen var att uppmärksamma köpare i prostitution, och ta bort ansvar och fokus på säljare, visar sig förbudet ha inneburit en ökad tolerans mot att också kriminalisera dem som säljer. Detta kan tolkas som ett uttryck för att ansvaret för prostitutionen läggs på enskilda individer, såväl köpare och säljare, och inte på strukturella förhållanden såsom exempelvis relationer mellan könen. Detta tema återkommer i studierna som berör erfarenheter av att sälja sexuella tjänster och i diskussionen om hur dessa erfarenheter påverkas av den svenska kontexten. I studierna framträder erfarenheter som uttrycker rädsla för att bli avslöjad och upptäckt, både på grund av rädsla för direkta konsekvenser (såsom vräkning, eller förlorad vårdnad om barn), men också på grund av rädsla för att bli diskriminerad i mötet med exempelvis hälso-och sjukvård, polis eller socialtjänst. Stigmat undviks genom tystnad, och ansvaret för situationen och erfarenheterna blir kvar på den enskilde individen, trots att det finns samhälleliga instanser som skulle kunna erbjuda hjälp, vård, stöd och skydd.

I frågan om hur förbudet mot sexköp påverkar förekomsten av människohandel för sexuella ändamål krävs ytterligare diskussion. Framförallt gällande gränsdragningar mellan migrationsrelaterad prostitution och människohandel för sexuella ändamål, och hur dessa frågor tolkas och definieras i olika nationella kontexter. En viktig fråga i detta sammanhang är hur förbudet mot köp av sexuell tjänst fungerar i relation till den svenska utlänningslagen, och förekomsten av deportation av utländska kvinnor i prostitution i Sverige.

Slutligen kan diskussionen om den höga tröskeln till sociala insatser inom området diskuteras i relation till frågan om definitioner och hur de specialiserade enheter som riktar sig till personer som säljer och köper sexuella tjänster definierar och avgränsar sina målgrupper. Tiby och Pettersson (2002) diskuterar i en artikel hur representanter från polis och socialtjänst förhåller sig till prostitutionsfrågan, och uppmärksammar hur deras definitioner av denna påverkar vad som uppmärksammas och vad som inte gör det. Tiby och Pettersson finner att representanterna för polis och socialtjänst uttrycker en tydligt snävare definition av prostitution än representanterna från frivilligorganisationerna och vården. Ju mer uppsökande och myndighetsutövande verksamheten är, desto snävare förefaller gränserna för vad som är prostitution, konkluderar författarna. I några av de studier som presenterats i denna litteraturgenomgång visar sig ideologin bakom kriminaliseringen präglade förståelsen för erfarenheter av att sälja sexuella tjänster. Detta kan medföra att de insatser som erbjuds bestäms av denna specifika förståelse av frågan, och inte av de individuella behov av stöd och hjälp som finns hos enskilda personer. Något som framstår som en helt central fråga i de fortsatta diskussionerna kring samhälleliga insatser som syftar till att erbjuda stöd, hjälp, vård och skydd till personer som säljer sexuella tjänster.

Referenser

- Abel G M, Fitzgerald L J & Brunton C (2009): The Impact of Decriminalisation on the Number of Sex Workers in New Zealand, *Jnl Soc. Pol.*, 38, 3, 515–531 Cambridge University Press
- Abelsson J & Hulusjö A (2008): I sexualitetens gränstrakter – en studie av ungdomar i Göteborg med omnejd som säljer och byter sexuella tjänster, Göteborgs stad, Social Resursförvaltning
- Agustín L (2008) Sex and the limits of enlightenment: the irrationality of legal regimes to control prostitution. *Sexuality Research and Social Policy*, 5(4), 73–85
- Askola, H (2007): Violence against Women, Trafficking, and Migration in the European Union. *European Law Journal*. Mar2007, Vol. 13 Issue 2, p204-217. 14p
- Bernstein E (2007): *Temporarily Yours, Intimacy, Authenticity, and the Commerce of sex*, University of Chicago Press
- Brooks-Gordon B (2010): Bellwether Citizens. The Regulation of Male Clients of Sex Workers, *Journal of Law and Society*, volume 37, nr 1, pp 145-170

Brottsförebyggande rådet (2010): Prostitution och människohandel för sexuella ändamål, En första uppföljning av regreingens handlingsplan; Rapport 2010:5, författad av Anna Eklund och Stina Holmberg, Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Cho S-Y et. al. (2013): Does Legalized Prostitution Increase Human Trafficking, World Development Vol. 41, pp.67-82

Clausen V (2007): An assessment of Gunilla Ekberg's account of Swedish prostitution policy

Collins A & Judge G (2010): Differential enforcement across police jurisdictions and client demand in paid sex markets, Eur J Law Econ (2010) 29:43–55

Dahlborg K & Hulusjö A (2010): *Uppsökande arbete av prostitutionsgruppen*, ur FoU-rapport Uppsökande arbete med vuxna och unga vuxna, Rapport från en forskningscirkel vid FoU i Väst/GR 2008–2009, s 10-19, Uppsökarenheten och prostitutions- gruppen vid Social resursförvaltning Göteborgs Stad, Institutionen för socialt arbete Göteborgs universitet

Danna D (2011): Client-Only Criminalization in the City of Stockholm: A Local Research on the Application of the "Swedish Model" of Prostitution Policy, Sexuality Research and Social Policy March 2012, Volume 9, Issue 1, pp 80-93

Danailova-Trainor, G., & Belser, P. (2006). Globalization and the illicit market for human trafficking: An empirical analysis of supply and demand. International Labour Office, Working paper 53.

Della Giusta (2008): Simulating the Impact of Regulation Changes on the Market for Prostitution Services, in *Demanding Sex: Critical Reflections on the Regulation of Prostitution*, edited by V. E. Munro and M. Della Giusta. Aldershot: Ashgate, 121–135.

Dempsey M (2010): Sex Trafficking and Criminalization: A Defense of Abolitionism, University of Pennsylvania Law Review. May 2010, Vol. 158 Issue 6, p 1729-1778. 50p.

Dennis J (2008): Women are Victims, Men Make Choices: The Invisibility of Men and Boys in the Global Sex Trade, Gender Issues. Mar2008, Vol. 25 Issue 1, p11-25. 15p.

Di Nicola, A., Orfano, I., Caudro, A., & Conci, N. (2005). Study on national legislation on prostitution and the trafficking in women and children. European Parliament. Tillgänglig online: http://transcrime.cs.unitn.it/tc/fso/Altre%20pubblicazioni/legislation_on_prostitution_english.pdf.

Diskrimineringsombudsmannen (2010): Ärende LED 2010/97, Handling 2: Yttrande över "Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999-2008" (SOU 2010:49), <http://www.do.se/sv/Om-DO/Remissvar/2010/Yttrande-over-Forbud-mot-kop-av-sexuell-tjanst-En-utvardering-1999-2008-SOU-201049/>

Dodillet S & Östergren P (2013): Appendix 3: The Swedish Sex Purchase Act: Claimed Success, i Wagenaar et. al. (2013) Final Report of the International Comparative Study of Prostitution Policy: Austria and the Netherlands: Austria and the NetherlanUniversoty,

Dodillet, S. (2009) År sex arbete? Svensk och tysk prostitutionspolitik sedan 1970-talet. Stockholm:Vertigo förlag

- Ekberg G (2004): The Swedish law that prohibits the purchase of sexual best practices for prevention of prostitution and trafficking in human beings, *Violence against Women* 10.10 (Oct 2004): 1187-1218.
- Edlund C & Jakobsson P (2014): En annan horisont – sexarbete och hiv/sti-prevention ur ett perspektiv, HIV-Sverige Riksförbundet för hivpositiva och Rose Alliance
- Eriksson, N. and Knutagård, H. 2005. *sexmänsäljer.se/x – nöje blir funktion*. Rapportserie 2005:1. RFSL Rådgivningen Skåne
- Erikson J (2011): Strider om mening. En dynamisk frameanalys av den svenska sexköpslagen. Uppsala; ACTA Universitatis Upsaliensis.
- Flink J and Sjögren T (2003): Klicka, välj, köp och sälj, Att söka upp säljare av sexuella tjänster på nätet, *FOU i Väst*, Göteborgsregionens kommunalförbund
- Florin O (2012): A Particular Kind of Violence: Swedish Social Policy Puzzles of a Multipurpose Criminal Law, *Sexuality Research and Social Policy*, (9)3: 269-278,
- Gould A (2001): The Criminalisation of Buying Sex; The Politics of Prostitution in Sweden, *Journal of Social Policy*. Jul2001, Vol. 30 Issue 3, p437. 20p.
- Grönvall Y (2015): Att köpa sex i vardagspusslet, en studie om personer som köper sexuella tjänster och lever i en parrelation, masteruppsats i sexologi, Malmö högskola
- Harrington (2012): Prostitution Policy Models and Feminist Knowledge Politics in New Zealand and Sweden, *Sex Res Soc Policy* (2012) 9:337–349
- Holmström, C. 2008. Prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Sverige: omfattning, förekomst och kunskapsproduktion, i in *Prostitution i Norden*, edited by C. Holmström and M-L. Skilbrei. Copenhagen: Nordic Council of Ministers, 303–326.
- Hubbard P, Matthews R & Scoular J (2008): Regulating sex work in the EU: prostitute women and the new spaces of exclusion, *Gender, Place and Culture* Vol. 15, No. 2, April 2008, 137–152
- Hubbard P, Matthews R & Scoular J (2011): Regulation of Sex Work in Sweden, Regulating the Spaces of Sex Work in the EU, Working paper, ESRC Project ESRC Project RES 000 221001
- Hulusjö A (2013): The Multiplicities of prostitution experience, Narratives about power and resistance, Malmö University Health and Society Doctoral Dissertation 2013:5
- Jakobsson N & Kotsadam A (2009): What explains attitudes toward prostitution? Working Papers in Economics No 349, Handelshögskolan, Göteborgs universitet
- Jakobsson N & Kotsadam A (2013): The law and economics of international sex slavery: prostitution laws and trafficking for sexual exploitation, *European Journal of Law and Economics*, 2013
- Johansson, Turesson & Borg (2006): Slutprojekt från projektet Nätprostitution, Prostitutionsenheten, Socialtjänstförvaltningen, Stockholm stad

Jonsson L & Svedin C-G (2012): "Online är jag någon annan....." Unga kvinnor med erfarenhet av att sälja sexuella tjänster online, Delrapport 8 ur Prostitution i Sverige – Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen, Linköping universitet och Lunds universitet

Ju2010/5583/L5 (2011): Sammanställning av remissyttranden, Förbud mot köp av sexuell tjänst (SOU 2010:49), Justitiedepartementet

Kjellgren C et. al. (2012): Utvärdering av samtalsbehandling med försäljare av sexuella tjänster (FAST), Delrapport 5 ur Prostitution i Sverige – Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen, Lunds universitet och Linköpings universitet

Kommittedirektiv 2008:44 (2008): Utvärdering av förbudet mot sexköp, Beslut vid regeringssammanträde den 24 april 2008. Stockholm

Kotsadam A & Jakobsson N (2011a): Gender Equity and Prostitution: An Investigation of Attitudes in Norway and Sweden, *Feminist Economics* Volume 17, Issue 1, 2011

Kotsadam A & Jakobsson N (2011b): Do laws affect attitudes? An assessment of the Norwegian prostitution law using longitudinal data, *International Review of Law and Economics* Volume 31, Issue 2, June 2011, Pages 103–115

Kotsadam A & Jakobsson AN (2014): Shame on you, John! Laws, stigmatization, and the demand for sex, *European Journal of Law and Economics* 37.3 (Jun 2014): 393-404.

Kuosmanen J (2008): Tio år med lagen. Om förhållningssätt till och erfarenheter av prostitution i Sverige in *Prostitution i Norden*, edited by Holmström, C and M-L, Skilbrei. Copenhagen: Nordic Council of Ministers, 357–381.

Kuosmanen J (2011): Attitudes and perceptions about legislation prohibiting the purchase of sexual services in Sweden, *European Journal of Social Work* Volume 14, Issue 2, 2011

Larsdotter, S., Jonsson, J. and Gäredal, M. (2011): Osynliga synliga aktörer, Hbt-personer med erfarenhet av att sälja och/eller köpa sexuella tjänster. Stockholm: RFSL

Levy J & Jakobsson P (2013): Abolitionist feminism as patriarchal control: Swedish understandings of prostitution and trafficking, *Dialect Anthropol* (2013) 37:333–340

Levy J & Jakobsson P (2014): Sweden's abolitionist discourse and law, Effects on the dynamics of sex work and on the lives on Sweden's sex workers. *Criminology & Criminal Justice: An International Journal*. Nov2014, Vol. 14 Issue 5, p593-607

Levy J (2014): *Criminalising the Purchase of Sex, Lessons from Sweden*, Routledge

Länsstyrelsen i Stockholms län (kommande): Prostitutionen i Sverige 2014, en omfattningskartläggning

Munro V & Della Giusta M (2008): The Regulation of Prostitution: Contemporary Contexts and Comparative Perspectives, in *Demanding Sex: Critical Reflections on the Regulation of Prostitution*, edited by V. E. Munro and M. Della Giusta. Aldershot: Ashgate, 1–12.

- Månsson S-A (1998): "Den köpta sexualiteten" i Sex i Sverige – om sexuallivet i Sverige 1996 Bo Lewin (red) Stockholm: Folkhälsoinstitutet
- Månsson S-A & Söderlind P (2004): Sexindustrin på nätet - aktörer, innehåll, relationer och ekonomiska flöden, Egalité
- O'Brian E (2011): Fuelling Trafficking Fuelling traffic Abolitionist claims of a causal nexus between legalised prostitution and trafficking, *Crime Law Soc Change* (2011) 56:547–565
- Olsson N (2007): När prostitutionen flyttade in i vardagsrummet En kartläggning kring hur Internet används för att erbjuda/marknadsföra sexuella tjänster i Skåne/Öresundsregionen och som ger en bild av ungdomars attityder till och erfarenheter av fenomenet, Sociala resursförvaltningen, Malmö stad
- Olsson N (2010): Handlar det om val? Sexhandeln via community, chatt och portal, En rapport kring försäljning och köp av sexuella tjänster via Internets olika kontaktformer samt ungas användning av webcam i sexuella sammanhang, Sociala resursförvaltningen, Malmö stad
- Outshoorn J (2004): Introduction: prostitution, women's movements and democratic politics, in *The Politics of Prostitution: Women's movements, democratic states, and the globalisation of sex commerce*, edited by J. Outshoorn. Cambridge: Cambridge University Press, 1–20.
- Phoenix J (1999): Making sense of prostitution, New York: Palgrave
- Phoenix J (2007): Regulating prostitution: Different problems, different solutions, same old story, *Safer Communities*, Vol. 6 Iss: 1, pp.7 – 10
- Phoenix, J (2009) Frameworks for Understanding. In *Regulating Sex for Sale: Prostitution, policy reform and the UK*, edited by Phoenix, J. Bristol: Policy Press. 1–28.
- Regeringens proposition 1997/98:55 Kvinnofrid, Stockhom; Fritzes
- Regeringens skrivelse 2007/08:167 Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål
- Rikspolisstyrelsen (2014): Människohandel för sexuella ändamål, Lägesrapport 14 RPS Rapport 2014
- SOU 2010:49: Förbud mot Köp av Sexuell Tjänst En utvärdering 1999-2008, Betänkande av Utredningen om utvärdering av förbudet mot köp av sexuell tjänst, Fritzes, Stockholm
- Sanders T (2005): Sex Work: Risky Business, Willan Publishing
- Sanders T (2008): Paying For Pleasure: Men who buy Sex
- Scaramuzzino G & Malmström S (2006): Kartläggning av köp av sexuella tjänster på Internet i Öresundregionen, 2006.01.01 – 2006.07.31. Sweden: Malmö stad.
- Scaramuzzino, G. and Weman, A. (2007): Sexhandelns sociala geografi, uppföljande kartläggning av sexköp med utgångspunkt i Öresundsregionen och med fokus på kunderna i prostitutionen. Sweden: Malmö stad.

Scaramuzzino G (2014): Sexsäljares och sexköpares kollektiva handlande på internet: en svensk "fuckförening"?, Linnaeus University dissertations ; 167/2014, Växjö: Linnaeus University Press, 2014

Scaramuzzino G & Scaramuzzino R (2014): Violence, Sex or Work? Claims- making against the Swedish Ban on the Purchase of Sexual Services on the Internet, *Social Work & Society*, Volume 12, Issue 1, 2014

Scoular J & O'Neill M (2007): Regulating Prostitution, Social Inclusion, Responsibilization and the Politics of Prostitution Reform *British Journal of Criminology*, 2007

Scoular J (2010): What laws got to do with it? How and Why Laws Matter in the Regulation of Sex Work, *Journal of Law and Society*, Volume 37, Number 1, March 2010

Scoular J & Carline A (2014): A critical account of "a creeping neo-abolitionism": Regulating Prostitution in England and Wales, *Criminology & Criminal Justice: An International Journal*. Nov2014, Vol. 14 Issue 5, p608-626. 19p

Serughetti G (2012): Prostitution and Clients' Responsibility, *Men and Masculinities* 16(1) 35-48, SAGE

Shaver F et. al (2011); Rising to the Challenge: Addressing the Concerns of People Working in the Sex Industry, *Canadian Review of Sociology*. Feb2011, Vol. 48 Issue 1, p47-65. 19p.

SIFO (1999) [online] Available at: <http://www.research-int.se/Public/Reports/Index.aspx>, accessed 14 June 2008.

SIFO (2002) [online] Available at: <http://www.research-int.se/Public/Reports/Index.aspx>, accessed 14 June 2008.

Siring A. (2008): Sexhandel, sexköpslagstiftning och myndighetsförståelse. Ett svenskt exempel, i *Prostitution i Norden. Forskningsrapport*, red. i Holmström C & Skilbrei M-L, Nordiska ministerrådet, Köpenhamn s 328-356.

Skilbrei M-L & Holmström C (2011): Is There a Nordic Prostitution Regime?, in *Crime and Justice*, Volume 40, *Crime and Justice in Scandinavia*, edited by Tonry M & Lappi-Seppälä T, University Chicago Press

Skilbrei M-L (2012): The development of Norwegian Prostitution Policies. A Marriage of Convenience Between Pragmatism and Principles, *Sex Res Soc Policy* (2012)

Skilbrei ML & Holmström C (2013): Prostitution policy in the Nordic Countries, *Ambiguous Sympathies*, Ashgate

Socialstyrelsen. (2000) *Kännedom om Prostitution 1998-1999*, Stockholm: Socialstyrelsens rapport

Socialstyrelsen. (2004) *Kännedom om Prostitution 2003*, Stockholm: Socialstyrelsens rapport

Socialstyrelsen. (2008) *Kännedom om prostitution 2007*, Stockholm: Socialstyrelsens rapport

SOU 2010:49.2010. Förbud mot köp av sexuell tjänst, En utvärdering 1999–2008. Justitiedepartementet. Stockholm: Fritzes.

Svedin C-G et. al (2012): Prostitution i Sverige , Huvudrapport Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen, Linköping University Electronic Press

Svanström Y (2005): Through the prism of prostitution: conceptions of women and sexuality in Sweden at two fins-de-siecle, NORA: Nordic Journal of Women's Studies 13.1 (2005): 48-58.

Svedin C-G et. al. (2012): Prostitution i Sverige. Huvudrapport. Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen. Linköpings universitet

Tiby T & Pettersson E (2002): The Production and Reproduction of Prostitution, Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention 3.2 (2002): 154-172.

Tikkanen R et. al (2011): UngKAB09, kunskap, attityder och sexuella handlingar bland unga, skiftserien 2011:1, Göteborgs universitet

Träskman, P. O. (2005). Den som betalar för sex är en brottsling: om den svenska kriminaliseringen av sexköp som ett medel att motverka prostitution. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap, 92 (1), 73–92.

Ungdomsstyrelsen (2009): *Se mig - Unga om sex och internet*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:9. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen(2012): *Utsatt – unga, sex och internet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen

Wagenaar, H. and Altink, S. 2012. Prostitution as morality politics or why it is exceedingly difficult to design and sustain effective prostitution policy. *Sexuality Research and Social Policy*, 9(3), 279–292.

Waltman M (2011): Sweden's prohibition of purchase of sex: The law's reasons, impact and potential, Women's Studies International Forum. Sep/Oct2011, Vol. 34 Issue 5, p449-474. 26p. DOI: 10.1016/j.wsif.2011.06.004

Weitzer R (2011): Sex- Trafficking and the Sex Industry: The Need for Evidence-Based Theory and Legislation, Journal of Criminal Law & Criminology. Fall2011, Vol. 101 Issue 4, p1337-1369. 33p.

Weitzer R (2012): *Legalizing prostitution. From Illicit Vice to Lawful Business*. New York: New York University Press

Weitzer R (2014): *Researching Prostitution and Sex Trafficking Comparatively*, Sexuality Research and Social Policy, published online 22 augusti, 2014

West J (2000): Prostitution: Collectives and the Politics of Regulation, Gender, Work and Organization, Volume 7 Number 2 April 2000

Westerstrand J (2012): "Prostitutionsfrågan" – perspektiv och nycklar till en grumlig debatt, Tidskrift för genusvetenskap nr 3 2012

Åkerman, I & Svedin, C. G. (2012); Ett års kontakter med prostitutionsenheterna (FAST) – En beskrivning av insatser till personer med prostitutionserfarenhet (Försäljare av Sexuella Tjänster, FAST): Delrapport 3 ur *Prostitution i Sverige – Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen*. Linköping University Electronic Press.

Östergren P (2006): *Porr, horor och feminister*, Stockholm: Natur och Kultur